

ERESZTÉNY MAGVETŐ

UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

SZERKESZTI:
VÁRI ALBERT

TARTALOM:

	Lap
<i>Dr. Ferenczy Géza</i> : Önfegyelmzés és fegyelmzés	1
<i>Dr. Szent-Iványi József</i> : Levél a szerkesztőhöz	7
<i>Lőrinczy Dénes</i> : Megújhdásunk	10
<i>Dr. Gál Kelemen</i> : Brassai nyelvtudományi munkássága	25
<i>Szentmártoni Kálmán</i> : Emlékezés Dávid Ferencre, halálának 350-ik évfordulóján	41
<i>Kelemen Lajos</i> : Vajdakamarási Lőrinc pap	48
Az Unitárius Irodalmi Társaság választmányi ülései	52
Irodalom	55
Különfélék	61

LXII. ÉVF.

1930. JAN.—FEBR.

1. FÜZET

CORVIN" KÖNYVNYOMDA CLUJ—KOLOZSVÁR, STRADA N. IORGA No. 17. — TELEFON: 567

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb
3 ív tartalommal.

FŐMUNKATÁRSÁK:

BENCZÉDI PÁL, KAUNTNÉ ENGEL ELLA, KELEMEN
LAJOS, KERESZTESI DÉNES, KOVÁCS LAJOS,
LŐFI ÖDÖN, PÉTER LAJOS ÉS
DR. VARGA BÉLA.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ a szabadelvű kereszténység szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theizmus magasztos eszméit a jelen kor különböző gondolatáramlatai közt fenntartani s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

Évégre közöl hittani, bölcséleti és történelmi tanulmányokat, értekezéseket, szépirodalmi munkákat s másnemű dolgozatokat s azonkívül az oktatás- és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A lap szellemi részét illető minden közlemény Vári Albert tanár címére küldendő. (Cluj-Kolozsvár, Unitárius Kollégium.)

Előfizetési ára egész évre: 300 lej. Pártoló-díj egész évre: 350 lej, mely összeg Hadházy Sándor egyházi pénztárnok, az U. I. T. pénztárnoka címére küldendő (Cluj—Kolozsvár, Unitárius Kollégium). Az Unitárius Irodalmi Társaság régi alapító tagjai 250 leiért kapják a folyóiratot. Új alapítóknak, akik 4000 leit fizetnek, díjmentesen küldjük.

TARTALOM:

I. Hittani és bölcseleti dolgozatok.

Hogyan értékeljük Jézust? ... <i>Szent-Iványi Sándor</i>	Oldal 139
---	--------------

II. Életiratok, történelmiek.

Brassai nyelvtudományi munkássága, <i>dr. Gál Kelemen</i>	25, 81
Emlékezés Dávid Ferencre, halálának 350-ik évfordulóján, <i>Szentmártoni Kálmán</i>	41
Vajdakamarási Lőrinc pap, <i>Kelemen Lajos</i>	48
Channing ... <i>dr. Boros György</i>	65
Channing emlékezete ... <i>Kovács Lajos</i>	71
Adatok a bölöni unitárius egyházközség történetéhez <i>Lőfi Ödön</i>	103
Kovácsi Antal emlékezete, <i>dr. Gál Kelemen</i>	123, 179, 247
Az evangéliumok nőalakjai, <i>J. Haller</i> , ford.: <i>Boros Jenő</i>	148, 216
Régi unitárius költők, <i>Pálffy Márton</i>	259
Modern unitárius költők, <i>S. Nagy László</i>	275
Enyedi György emléke kortársai verseiben, <i>Pálffy Márton</i>	279

III. Egyházi élet.

Önfegyelmzés és fegyelmzés, <i>dr. Ferenczy Géza</i>	1
Levél a szerkesztőhöz, <i>dr. Szent-Iványi József</i>	7
Megújhodásunk, <i>Lőrinczy Dénes</i>	10
Az Unitárius Irodalmi Társaság választmányi ülései	52
A pap társadalmi értéke, <i>Németh István</i>	114
Megnyitó beszéd jóltevők ünnepén, <i>Gálffi Zsigmond</i>	121
Bezáró beszéd jóltevők ünnepén, <i>dr. Ferencz József</i>	132

Iskoláink feladata, <i>dr. Fekete Gyula</i>	Oldal 133
Ünnepi beszéd, <i>dr. Ferenczy Géza</i>	169
Az egyházhívek fegyelmezése, <i>Taar Géza</i>	206
Vezető gondolatok az unitárius ifjuság számára, <i>dr. Ferenczy Géza</i>	241

IV. Költemények.

Versek, <i>Fekete Lajos</i>	202
------------------------------------	-----

V. Nevelés- és oktatásügyiek.

A gazdasági szakoktatás, <i>dr. Gál Kelemen</i>	283
--	-----

VI. Irodalom.

„Bejárom a kerek világot“. Irta: Balázs Ferenc. Ism. Pálffi Márton. 55. A székelykeresztúri unitárius főgimnázium értesítője 1928—29 évről. Ism. 57. Új ifjúsági lap. Ism. 58. Újabb német teológiai könyvek. Ferencz József. 58. Dr. Gál Kelemen: „A nemzeti nevelés román fogalmazásban“. Ism. 116. S. Nagy László: „Harc a végeken.“ Ism. 116. Dr. Tóth György: „Dávid Ferenc, az unitárius vallás megalapítójának emlékezete“. Ism. 164. A szentírás szociális tanításai. Ism. Ferencz József 164. Giovanni Papini: Szent Ágoston. Ism. 228. A magyar unitárius egyház teológiai akadémiájának értesítője 1929—30 isk. évről. Ism. 231. A berkeleyi unitárius papnevelő intézet értesítője. Ism. 232. Az evangéliumok nőalakjai. Ism. 233. Unitárius Kis Tükör. Ism. 234. Hittan unitárius középiskolák számára. Ism. 234. Bibliai történetek. Ism. 234. A cseh unitáriusok könyvei. 289.

VII. Különfélék.

Br. P. Horváth Arthur: Az új hultusztörvényről és az egyházi államsegélyről. 61. Nyugalomba vonult lelkészek. 62. Channing emlék-ünnep. 63. 118. Gyallay Pap Domokos a Kisfaludy-Társaság tagja lett. 63. Brassai a Pantheonban. 63. A királyhágómelléki Ref. Egyházkerület üdvözlő irata. 64. Vallásüldözés Oroszországban. 64. Gyász-

hirek: 64, 119, 240, 292. Vasárnapi iskola. 117. Fő- és felügyelő gondnoki értekezlet. 118. Az Unitárius Irodalmi Társaság felolvasó ülései. 118. Jézus történelmi személyisége. 119. Hirdetés. 120. Olvasóinknak. 166, 291. A magyarországi református egyház új meghatározása. 166. A lelkészi hivatás nevelési szempontjai 166. Aranyos és Áriánus biblia. 167. A kereszténység és az orosz áteizmus. 168. Erdélyi magyar középiskolák dalosversenye. 168. Meghívó. 235. Beiratkozások különböző tanintézeteinkbe 1930—31. iskolai évre. 235. Gondolatok a magyar unitárius ifjuság III. egyetemes kónferenciáján. 235. Az ágostai hitvallás négyszázados évfordulója. 237. A legújabb magyar bibliafordítás. 237. Harnack Adolf meghalt. 237. Ujkori apostolok. 238. Szervét Mihály és a röneszansz geográfiája. 238. Az ember és a technika. 239. Az U. I. T. közgyűlése. 291. Az ideai Főtanács. 291. Ur városának kiásása. 292.

Önfegyelmzés és fegyelmzés.

Az ember társadalmi lény. Már „kezdetben“ emberpárt teremtett az Isten s az emberiség szaporodásával haladó arányban szaporodtak és alakultak az isteni és emberi (társadalmi) törvényeken alapuló tagozatok, melyeknek az ember, hol akarva, hol nem is akarva, de tagjává vált.

Az állampolgár, vagyis a ma embere, egy és ugyanazon állam határai között is tagja a tartománynak, megyének, községnek, amelyikben él; tagja a fajnak, családnak, melyben született és nevelkedett; tagja a társadalomnak, melynek révén benne az általános emberi fejlődik és fejlesztdik; tagja az osztálynak, mellyel azonos munkamezőt jár be; tagja önmivelő, népnevelő, testedző vagy szórakoztató társadalmi alakulatoknak, egyesületeknek, amelyekben hol önmagát tovább képezi, hol testét edzi, hol szórakozásokat talál; és tagja a további társadalmi alakulatok alig megszámlálható sokaságának, melyeket a hovatovább fejlődő agy és igény kitervelni és megszervezni képes.

De nem minden ember tagja minden társadalmi alakulatnak. A hit világának, a természeti hajlamnak, a műveltség fokának, a foglalkozásoknak stb. különbözősége legtöbbször más és más alakulatokban való részvételt utalják az egyént. Minden tagság bizonyos jogokat nyújt az embernek. E jogok szorosan érintik egymás határait, de nem mindenki lévén minden jogot nyújtó társadalmi alakulatnak a tagja, a nyújtott jogok sem ugyanazonosok.

Másfelől a tagok jogai ugyanazon társadalmi alakulaton belül sem ugyanazok. A részletekben más és több illeti a felelős vezetőket és más a vezetettek, vagyis követőket.

Hogy tehát a jogosultságok egymás mellett megférjenek, egymást ne zavarják, hanem inkább támogassák: azért bizonyos szabályoknak léte és betartása szükséges. Ez teszi nélkülözhetetlenné törvényeknek, rendeleteknek, alapszabályoknak stb. hozatalát, létesítését s ezeknek betartása biztosítja a mindennapi élet harmóniáját.

Messze vezetne e kérdéseknek részletes fejtegetése s még

messzebb az egyes tagozatok határainak lehető szabatosítása és egymásra hatásuk boncolgatása; miért is maradjunk ezuttal csak a legnemesebb alakulatnál: az *egyháznál*.

Az egyházban, — szintugy mint a többi összes társadalmi alakulatokban, — önkormányzatilag hozott törvények vannak, melyek részben az egyháznak szervezetét, berendezkedését, részben az egyháznak hiveihez s viszont a hiveknek az egyetemes egyházhoz való viszonyát, részben pedig az egyháznak más társadalmi alakulatokhoz s más egyházakhoz és az államhatalomhoz való helyzetét szabályozzák. Minden alakulatnak s így az egyháznak is, törvényeiben kidomborodik az az elv, hogy léte és működése más szabad alakulatoknak létét és szabad fejlődését nem béníthatják, nem veszélyeztethetik. Ez elvnek hatályosítása az államhatalomnak, mint erőhatalomnak a feladata, mely ebből a célból követeli a szervezeti törvényeknek bemutatását. Ha e törvények e feltételnek megfelelnek, akkor az államhatalom az egyházi szervezetek működését nem irányítja, nem irányíthatja, nem befolyásolhatja, hanem részükre *önkormányzatot* nyújt.

Ez önkormányzatban nyugszik az egyháznak az a joga, hogy önmagát saját hivei által, saját törvényei szerint kormányozhatja. Maga választja ki és meg ügyeinek vezetőit s törvényei által szabályozza ezeknek jogkörét. Megállapítja az egyetemes egyház és a saját hivei közötti jogokat és köteleességeket; azok rendszeres teljesítéséről gondoskodik s a törvényei határain túl terjeszkedőkkel szemben (felügyeletet) fegyelmet gyakorol.

Az önkormányzat lényege ugyanis az, hogy az önkormányzati törvények keretein túlterjeszkedők tényei nemcsak a túlterjeszkedők magán tényei, hanem magát az önkormányzatot is erősen érintik, azt magát is veszélyeztethetik, miként ezt épen a mi vallásügyi állami törvényünknek több rendelkezése beszédesen tanúsítja. Mint-hogy általános jogelv, hogy mások jogosult érdekeit az önkormányzati jog gyakorlása nem sértheti s minthogy ez az összes önkormányzati törvényeken át kell vonuljon, azért általános elv az is, hogy a törvények nem tudásával senki nem védekezhetik. Ha tehát az egyház által meghozott önkormányzati törvények a hiveknek minden egyházi vonatkozású cselekményeit szabályozzák és a hivek mindezeket pontosan megtartják: akkor erős az egyház. Nem támadható kívülről, mert védi az önkormányzat; nem támadható belülről, mert a meghozott tételes törvények rendelkezéseiről minden támadás visszapattan.

A törvények szigorú betartása tehát elsőrendű egyházi érdek, mert ezek az egyházi önkormányzatnak egyedüli biztosítékai. Betartandók ezek még akkor is, ha betartásuk az egyéni szabad cselekvés bizonyos korlátozásával jár. Ennek megértése, az önkormányzati törvényeknek még az egyéni szabadság bizonyos korlátozásával is, öntudatos és önkéntes betartása: az *önfegyelmezés*. A be nem tartásnak pedig kényszerrel való betartatása: a *fegyelmezés*.

Az egyház erkölcsi testület lévén, hivatása az erkölcs birodalmának határait állandóan szélesbiteni. E célra szolgáló egyházi eszközök: a nevelés, a tanítás, a szeretet, a meggyőzés stb. és nem a hatalmi erővel való kényszerítés. Természetes tehát, hogy az egyház előtt összehasonlíthatatlanul értékesebb a hivek önfegyelmezése s a fegyelmezéshez csak ött nyul, hol a rendfenntartás és saját önkormányzatának biztosítása ezt követeli.

Minthogy a hívő önfegyelmezése az egyházi törvényeknek szigorú betartásával kimerül, az egyház törvényeket hoz, melyekben rendelkezik, hogy istentiszteleteit minő módon kívánja gyakoroltatni? az istentiszteletet végző papjait és énekvezéreit minő módon képezi ki? a hiveknek minő csoportosulása képez egy egyházközséget? az egyházközség minő vezetők által kormányoztatik? minő módon és kik közül választható pl. a lelkész, a tanító, a gondnok? stb. Minő a felügyelet? kik a felsőbb hatóságok? stb., stb., — szóval a gyakorlati élet minden külső megnyilvánulását tételes törvénnyel szabályozza. Az, aki e törvények összes rendelkezését szigoruan betartja, önfegyelmet gyakorol.

Például: egy hívő lakóhelyének változtatása nélkül hiába kíván egy másik, talán kevesebb egyházi teherrel terhelt egyházközségbe átlépni, azt a törvény tilalmazza; tehát nem erőszakol, hanem megnyugszik az adott helyzeten s abban törekszik a helyzetet könnyíteni; egy lelkész óhajtana esperessé vagy tán püspökké is előlépni, de nem őt választják. Önfegyelmez, midőn megnyugszik a helyzeten s támadás és kisebbités helyett törekszik lankadatlan tevékenység és önzetlen segítség útján úgy az egyház fejlődését előmozdítani, mint a saját érdemeit öregbiteni; egy gondnok vagy pénzkezelő szeretné a gondjaira bizott közvagyont egy általa elképzelt módon jobban gyümölcsöztetni, de önfegyelmet gyakorol, midőn az egyház által előírt kezelési rendelkezés szigorú szabályai szerint jár el; egy egyházközség akar egy megfelelő előkészületekkel vagy előfeltételekkel nem rendelkező egyént lelkészévé választani, mit a törvény nem enged, tehát önfegyelmet gyakorol, ha nem

erőszakoskodik, nem békétlenkedik, hanem a törvénynek engedelmeskedik.

Gyakorolja az önfegyelmet a saját vágya bizonyos korlátozásával, mert tiszteletben tartja a törvényes rendelkezéseket, mert a törvények szerint akar élni, mert saját akaratát csak a törvény rendelkezései között kívánja hatályosítani. Az önfegyelmezés tehát a legerősebb egyházi érdem az azt gyakorló szempontjából és legerősebb biztosítéknyújtás a közegyház biztonságára vonatkozólag.

Természetes tehát, hogy az egyház kiváló súlyt helyez hivei önfegyelmezésének kifejlődésére s elvárja minden hivétől ennek tanusítását. Boldog és nyugodt, ha annak gyakorlását tapasztalja, mert ezzel önkormányzatát biztosítotttnak látja.

Aki az önfegyelmezést nem gyakorolja, legyen az hívő vagy egyházi testület, az ellentétbe kerül az egyházi törvényekkel; nem engedelmeskedik azok parancsoló rendelkezéseinek, áthágja tiltó rendelkezéseit. E tényével pedig nemcsak zavart kelt az egyház haladásában és fokozatos fejlődésében; nemcsak rosszra csábító példát nyújt a mások részére, hanem — mint már reámutattunk — veszélyezteti az egyház önkormányzatának biztonságát is.

Nem annyira hatalmi, hanem inkább védelmi követelmény tehát, hogy ezeket az egyház sem egyeseknek, sem testületeknek el ne töltsön s azokat, kik magukat önfegyelmezni nem tudják vagy nem akarják, az egyetemes egyház köteles *fegyelmezni*.

Ez egyházi fegyelmezés, hogy önkénnyé ne fajulhasson, szintén törvények alapján történik. Így az egyház fegyelmi törvényt alkot, amelyben ellenszegülő vagy tiltott cselekményeket fegyelmi vétségeknek minősíti s azoknak elkövetőit bizonyos büntetésekkel büntetendőeknek határozza meg.

Minden büntetés első sorban javító jellegű rendelkezés. All ez különösen egyházi vonatkozásban. Javító irányzatú a fegyelmi cselekményt elkövető vagy elkövetőkre vonatkozólag, kiket magukba szállásra, megbánásra s a jövőben hasonló cselekvéstől tartózkodásra irányít. Hálát ad az egyház a jó Istennek, ha e javítási eredményt elérnie sikerült, mert ezzel mentesül a megtorló jellegű intézkedéseknek kényszerű bevezetése alól.

Ha azonban a javítás nem sikerül, akkor a fegyelmi cselekmény ismétlődésének kell elejét venni. Az államhatalom a megrogzött gonosztevőt lecsukja, elzárja, hogy újabb gonoszságokat el ne követhessen; a társadalom fegyelmező ereje kiveszi az éretlen gyermek kezéből a kést, hogy azzal magát vagy mást meg ne sérthessen.

A protestáns egyházaknak nincs elzárási joga és módja, miért is az ismétlődések megakadályozásának útja az, hogy a törvény rendelkezéseinek ellenszegülöt megfosztja attól a hatáskörétől, melyben a cselekinényt elkövette; ha pedig az hatáskörén tul, egyénileg cselekszik, akkor az egyház megvonja tőle a védelmét, kitasztítja hieve köréből vagy kiszolgáltatja az államhatalom megtorló hatalmának, amennyiben pedig testület vagy egyházi intézmény követné el a törvénnyel szembehelyezkedéseket vagy engedelmség megtagadást, úgy feloszlatja azt vagy felfüggeszti cselekvési hatáskörét időlegesen, vagyis mindaddig, míg megtérésének bizonyító jeleit nem tanusította.

Az egyháznak e ténye — ismételjük — nem annyira jog, mint inkább kötelesség. Saját önkormányzatának biztonsága szempontjából ezzel élni nem joga, hanem kötelessége.

Egyházi életünkben kivételes eset feyelmi vétségeknek elkövetése. Személyi gyarlóságokon és fogyatékoságokon tuliak alig fordultak elő a multakban. Azonban ma, a világháború által sajnálatosan eldurvított erkölcsi érzék, a megnövekedett önhittség és megfogyatkozott hitbuzgalom, kapunyitogatói a feyelmi vétségek sokasodásának és súlyosbításának. Ma már nem elképzelhetetlen, hogy akad erkölcsi testület, egyházközség, mely feyelmeztetés s tiltó rendelkezés dacára is követelődzik bizonyos egyénnek elmozdításához vagy kinevezéséhez még az esetben is, ha annak előfeltételei nincsenek meg, sőt ilyen esetre a tételes törvények megváltoztatását is szorgalmazza, különben ellenszegülésről beszél.

Már pedig ilyen helyzetnek egészséges egyházi szervezetben előfordulnia és érvényesülnie nem szabad. Ilyennek elhatalmasodása az egészséges közszellem sirásása lenne. Ilyennek megelőzése és megakadályozása csakis megfelelő törvények létezése és azoknak szigorú megtartása és megtartatása által lehetséges. Ha tehát a korszellem úgy alakult vagy alakulna át, hogy nemcsak az egyház alkalmazottainak, hanem a hívők feyelmezésének szüksége is fennforog: akkor keresni és alkalmazni kell a tételes törvényeknek megfelelő rendelkezéseit *ingadozás vagy habozás nélkül*, ha pedig ilyenre rendelkezés nem lenne, ha az elődök ilyenre nem is gondoltak volna, akkor megteremteni kell azt késedelem nélkül.

És a törvényt alkalmazni kell mindenkire és mindenkivel szemben. „Megtartom és megtartatom“, úgy szól a hivatali eskü. A törvény megtartási kötelesség egyforma súllyal nehezedik az en-

gedelmeskedni hivatottra és az engedelmisséget ellenőrzőre és kikényszerítésre kötelezettre.

Nem állana hivatása magaslatán az a vezető, ki adott esetben a törvény rendelkezéseinek megkerülésére mutatna, keresne vagy nyújtana lehetőséget. A jó kormányzó a hibásan működő csavart kicseréli, mert különben egy rossz csavar az egész gépezet zavartalan működését veszélyezteti s egy ily veszély bekövetkezte esetén egyedül ő, — a kormányzó, — a felelős. E felelősséget másra át nem háríthatja, sem meg nem oszthatja.

Mindezekből azt a logikus következtetést vonhatjuk le, hogy egyházi önkormányzatunk épségének egyedüli biztosítója önkormányzati törvényeink rendelkezéseinek szigorú megtartása és megtartatása. El kell várnunk tehát minden hívünktől és intézményünktől, hogy törvényeink rendelkezéseikhez feltétlenül alkalmazkodik s az ezektől eltérő vágyaival és törekvéseivel szemben szigorú önfegyelmzést gyakorol. Mennyiben pedig várákozásaikban a felelős vezető vagy vezetők csalódnának, ezeknek hivatásuk és kötelességük csakis az, hogy a törvények erejét, azoknak tiszteletben tartását, azoknak érvényesülését kényszer eszközökkel is hatályosítsák, fegyelmet gyakoroljanak.

Salus rei publicae suprema lex esto. Videant consules.

Dr. Ferenczy Géza,
főgondnok.

Levél a szerkesztőhöz.

Igen tisztelt Barátom!

A mult hó végén megkerestél az iránt, hogy a mult évi Főtanács jegyzőkönyvének ismertetése kapcsán irjak egy cikket a „Keresztény Magvető“ számára: „A cikk címe valami ilyesféle lehetne: Egyházi életünk jövő feladatai. Benne a mult évi jelentések alapján néhány, irányt mutató gondolatban ki kellene fejteni, hogy hitéleti, erkölcsi, egyházkormányzási, gazdasági, nevelési és fegyelmezési stb. tekintetben mik volnának a teendőink, hogy a jelen súlyos viszonyok között Atyáink örökségét megtarthassuk. Olyan időket élünk, amikor csak céltudatos és összetartó munkával állhatunk meg. A kapkodás és széthuzás a meglevő csekély erőinket is elsorvasztja“.

Természetesen a tőlem telhető legjobb képességgel s legnagyobb készséggel igyekszem eleget tenni a megtisztelő felhívásnak, habár nem egy hosszabb önálló cikk, hanem csak levél formájában, amely rövidebb keret nézetem szerint teljesen elegendő a nagyon egyszerű meritum megállapításához.

Tény az, hogy nagyon összetartó, kemény munka és akarás kell ahhoz, hogy a reánk maradt szent örökséget egyelőre csak megtartani is tudjuk.

A mi jelenlegi egyházi életünknek sarkalatos hibája: *tulteng a törvényhozás és bágyadt, elsovradó a törvényvégrehajtás munkája.*

Egészséges közélet pedig csak a kettőnek egy intenzivitási sikon való mozgása mellett lehetséges.

A „törvényhozás“ szót a legtágabb értelmű gyűjtő fogalomnak kivánom tekintetni: ide veszek minden egyházas elgondolást is, nyilatkozzék az meg_ szóval, üléseken, bizottságokban — vagy írásban akárhol, egyszóval minden olyan tevékenységet, ami az elgondoláson túl nem menően szubjektív, — ami több-kevesebb retortán leszűrődött „recept“ arra nézve, hogy mit hogyan kell vagy kellene csinálni.

Ez a könnyebb tevékenység és folyik is a termelés tropikus bujasággal ezeken a mezőkön.

Más a tettek mezeje: a végrehajtás. Ez a nehéz! Itt vérzünk el!

Külső és belső okok miatt, amik egyformán súlyos okok és amiknek közös okozója: az imperium változásával kisebbségi sorsba való jutásunk.

Hogy az Egyház megvalósíthassa hitéleti és teljes kulturális programját, a lelkiek mellett megfelelő anyagi erőkre is szüksége van. Földbirtokainkat elvesztettük, a kapandó ellenérték a semminél alig több, alapítványaink elértéktelenedtek, államsegélyünk a valóságos szükségletekhez képest alig valami, hiveink áldozatkészségének teherbirása az általános gazdasági nyomoruság rendén súlyosan alászállott. Egyszerűen vagyon és jövedelem tekintetében egyaránt leszegényedtünk s ezért a szegénységért kell, hogy elmaradjon sok nagy értékű és fontosságú rendelkezésnek, életszükségletnek megvalósítása.

Egyházkormányzási, fegyelmezési, nevelési kérdésekben hasonlóképpen megérezzük, hogy az államhatalomnak támogatása kisebbségi minőségünknek megfelelőleg jár ki nekünk.

Végrehajtási enerváltságunk belső okait szintén erre az eredőre viszem vissza.

A mostani vezető generáció egy többségi nemzethez való tartozás ideológiájában nőtt fel s nem lehet rossz néven venni a változott viszonyokhoz való alkalmazkodás rugalmasságának hiányát. Annival inkább, mert nemcsak külsőleg megfogható tényekben változott meg a világ, hanem megváltozott a lelkek belső összetételében is. Egy új világ épülésekor a lelkek tétovázása, a megszokott fegyelmet itt is, ott is kikezdeni vágyó anarchiája, a nem engedelmeskedők kara szükségszerű ellenhatásképpen ki kell termelje idővel azt a másik erőt, amire a soha alul nem kerülhető Jónak szüksége van.

Megváltozott viszonyok között, megváltozott lelki összetételű tömegeknek, százados törvényeink örök igazságaival a helyes úton való vezetésére egy unitárius Mussolini kellene, Isten áldott zsenialitással, vasenergiával és meleg szívvél!

Valljuk be ma mindnyájan, alázatos főmeghajtással, hogy ettől az ideáltól egyformán távol állunk és egymás középvonalságában lázongás nélkül megnyugodva, kérjük alázatosan a Mindenhatót, hogy engedjen meg nekünk csak annyit, hogy léket kapott csolnánkba ne tóduljon be több víz, mint amennyit gyarló, de buzgó

jóindulattal a két tenyerünkkel ki tudunk merni, — hogy el ne süllyedjünk, amíg nem jön nekünk is a Kiválasztott!

A kérdésre: „Mik volnának a teendőink?“ a felelet tehát ez: adott helyzeteknek nyugodt mérlegelésével tartsuk be és tartassuk be meglevő törvényeink rendelkezéseit és bölcs intencióit, erre fordítsuk az energiákat és ne fecséreljük el azokat egymásközi torzsalkodásokkal és ezidőszerint meg nem valósítható tervezgetésekkel. Ne akarjunk emeletet építeni, amikor repedezik az alap és hordjon mindenki annyi és olyan téglát a fenntartáshoz, amilyent tud, — de azt valóban hozza és lélekkel hozza!

Ha ezt ma elvégezzük, bizom benne, hogy minket nagy viharokban megoltalmazott hatalmas egy Istenünk segedelmével majd felépítjük az emeletet is!

Ami a Főtanács jegyzőkönyvének ismertetését illeti, úgy vélem, hogy akit érdekelnek ügyeink, átolvassa a füzetet és megérti, anélkül, hogy annak ismertetése szükségessé válna és bizonyára fog találkozni itt-ott némi felcsillanó lendülettel is.

Farnas, 1930. február hó.

Tisztelő, készséges hived:

Dr. Szent-Iványi József,
főgondnok.

Megújhdásunk.¹⁾

Kinek élete övéinek drága, emléke áldott volt, sirja fölött szeretettel ápolja virágait, emlékezésének szimbolumát a hála és kegyelet.

Kinek nagysága tul nő az emberi végesség korlátain, marandó emlékül mauzoleumot állit annak az idő.

Kinek szelleml fénye bevilágít az ismeretlenség végtelenének birodalmába és mint világitó torony fénycsóvája, biztos utat sugároz a távoli célok és eszmények felé, annak lényét nem temetheti be a sirhant, nem zárhatja el sziklaúr. Benne él az az Örökkévalóságban. Szellemlisége az emberiség közkinésévé vált.

Ki szeretettel csüngött övéi sorsán, szivében mindig féltőn melengeti azok emléket.

Ki komolyan veszi eszményeit és nagy ügyekért lelkesedni, értük áldozni kész, igaz kegyelettel hódol a tovatúnt idők nagyjai szellemének.

A mult egész valójával átitatott jelennek, a több sikerrel kecsgető, biztató jövendőért folytatott odaadó küzdelem sodrában, meg kell állnia, hogy az emlékezés határköveinél szemlélődvé, le rója háláját nagyjaival szemben s a régi dicsőség mámorától ittasultan új erőt nyerve, körülvértzetten induljon utain tovább.

Az emlékezés magasztos ünnepén megidézzük a multnak mindenket megelevenítő szellemét s a nagy történelem mozgalmas szinpadján, ünneplésünk középpontjába állitjuk a történelem dicsfénytől övezett hőseit. Megdicsőült alakjuk, a halhatatlanság mezében tiszteletet parancsol. Örök nagyságuk, glóriájuk tündöklő sugárözönével bevilágítja a jelen sivárságát. Áttüzesíti egész valónkát s boldogító érzéseket váltva ki belőlünk, ragyogva tükröződik vissza arcáinkon. Nagy szellemük gazdagsága szétáramlik közöt-

¹⁾ Felolvasatott Kolozsvárt az Unitárius Lelkészkör 1929. évi Dávid Ferenc emlékünneplésén.

tünk. Megihleti lelkünket, megmozgatja bensőnket s örök nagy eszmék szolgálatában lelkesedésük tüze új lendületet ad törekvéseink buzgóságának.

A régi dicsfény egy biztatóbb jövő záloga. Gondviselésünk illeszti azt a nemes küzdelem homlokára.

Az eszmék szédületes pályáján a *mult* a jelen inspirálója. Az idők vajadásának méhében felörölt embersorsok táplálják a jövő titkon alakulását. Fájó gyötrelmek közt vergődött, önfeláldozó életekkel van kiverve a haladás útja, míg irányát nagy lelki erők eredője szabja meg.

Soha el nem muló hálánk érzetével borulunk hát le elöttetek, szellemi vezérei az emberiségnek, kiket isteni jószág adott minekünk. Életünk vérkeringésének ti adtok lüktetést s a ti úttörések nyomán fakadnak reménységünk virágai. Általatok válnak valóra sóvárgó sejtelmek s önfeláldozástokon keresztül bontakozik ki a győzelmek élet.

Ez ünnepi pillanat emelkedettségében, igaz kegyelettel így állunk meg lelki nagyságod előtt, hitünk hős martir-apostola, Dávid Ferencünk. Magunk elé idézzük szellem-lényed s elvonultatva lelkeink előtt a *mult* eseményeit, büszkén csodáljuk bátorságod, csüggedetlen és törhetetlen hősiességed. Dicsőbb fenséggel állsz te a kavargó történelem hullám völgyének mélyén, börtön-odud sötétjében, megtört testtel, de törhetetlen hittel, bizalommal, mint vert hadak csonthalmi fölött az ünnepelt hadvezér, kit játszva emelt Fortuna a hadi szerencse száguldó szekerére, de kit, ha elér a fegyvert fogottak fegyver által való elveszése könyörtelen végzete, unottan jegyez fel végnélküli veszteség listájára vér-betüivel Clío. A te nagyságod fénye el nem homályosul. Ragyogása nőttön nő az idők végezetéig. Nemes, átszellemült alakod úgy vésődött be a szabadságért rajongó emberiség lelkületébe és úgy jelensz meg ma közöttünk, mint ahogy pályafutásod zenitjén, eszményin rögzített ábrázolása vásznára a művész ecsetje. Felemelt jobbod örök vétó a szellemi zsarnokság önkénye ellen. Ragyogó tekinteted izzó tüze lelkesítőn gyűjt, szikrázva perzsel, míg tiszta fénye biztatón világít előre a fürkészett, szebbnek álmódott, titkos jövődőbe. A te tiszta lelkületed által tetemre hívott lelkiismeret törvénytülése művelte azt, hogy a vad gyűlöletek háborgó tengerén, vak elfogultságok és örült szenvedélyek forgatagában szigetté vált bérces hazánk, melynek szikla-talaján nyugat kultúrájának védbástyáját építette fel az öntudatos virrasztás. Ez a lelkiismeret kísértett az elkövetkezett szá-

zadok fásult lethargiájában, míg diadalra nem jutott a szellem szabadságának szent eszméje. És ez a lelkiismeret örökdió sok bűnös könnyelműség kísérletezése fölött, míg biztos révbe nem jut sorunk hajója.

Az emlékezés ünnepén emelt homlokkal és kitért kebelvel állunk meg fenkölt szellemed nagysága előtt, mártir-hőse a lelkiismeret szabadságának. Mély tisztelettel hajtjuk meg hódolatunk zászlaját s boldog büszkeséggel tekintve évszázadok bérczei fölé emelkedett, megdicsőült alakodra, hála-imát rebeszünk, hogy nekünk adott téged az ég. Érezzük szellem-lényed lelkeket termékenyítő szétáramlását s újból magunkba zárva valódi, újjáteremtődve indulunk eszméid útjain tovább. A nagy történelemíróval mondjuk: „Történelmünkben arany lap a te életed, mely ragyog, mint a briliáns, gyűjt, mint a tűz és erősít, mint a szentlélek.“ És míg megoldott saruval állunk meg e lépteid alatt megszentelődött földön, önfeláldozó munkálkodásod színhelyén, míg jóleső örömeink kifejezésére szavakat nem találunk, hogy újból felragyog fölöttünk a te sok dicsőséget szerzett, hajdani zászlód, szemünk a Gondviselés egét keresik, sziveink őszinte imádatlal, esdő könnyöggel vannak tele, hogy ki drága adományként nekünk és az emberiségnek adta életedet, vajha nagyságodhoz méltó vezéreket küldne nekünk, kik magasra emeljék, tovább fejlesszék és diadalra juttassák a ránk hagyott szent örökséget. Ez áhítat légkörében újból füleinkbe csengnek a háromszázados ünnep fogadalmi szavai s hogy ügybuzgóságunk nem lankadt, odaadásunk nem gyengült, hogy sziveinkben ugyanazon szellem tüze lángol, bizonyosságul im mi is együtt fogadjuk az ötven év előtt újraeszmélőkkel, hogy: *„Soha olyat nem teszünk, ami hozzá nem méltó és soha semmit el nem mulasztunk, ami egyháza javára van.“* Vajha a buzgóságot sikerrel koronázó, a nemes küzdelmeket megáldó Gondviselés jótetszése mondana Áment e fogadalomra.

Dávid Ferencet, ma előttünk álló alakjában, boldog emlékezetű, nagynevű püspökünk, Ferencz József és kiváló történetírónk, Jakab Elek hívták elő a feledés sötét homályából. Ők ásták ki sírjából s öltöztették a halhatatlanság bibor köntösébe. Kihez mostoha volt kora, kinek nagyságát patinás mázzal borítá be az idő, az ő nagy csodálata és lelkes rajongása által foglalta el az emberiség nagyjai közt méltán megillető helyét.

Nekünk azonban ma, a háromszázötvenedik év alkonyán, még tovább kell mennünk a teljes rehabilitálás útján. A kegyeletos ün-

nepség fényözönében mi nem elégedhetünk meg azzal a szentimentális elérzékenyüléssel, amit az egész világ hódolatának látása bennünkben ébreszt. *Dávid Ferenc követése* nem merülhet ki az ő nagysága csodálásával, elvei elfogadásával, állításai igaznak való tartásával. Az ő nyomdokain való haladás nem egy átvett tudás és ismeret kvantum megőrzése, történelmi álláspontja felvegetálása, vagy az elért magaslaton harcra készületen való állásfoglalás. Több, mint exegetikai polemia vagy öskeresztényi egyszerűség keresés. *Egy benső kvalitás az, egy lelki diszpozíció, egy fenntartás nélküli készség, mely lényéből ránk árad s mely nagy emberi eszményeink szolgálatába állítja törekvéseinket.* Dávid Ferencben a történelmi megújhdás lánglelkű hőse áll előttünk. Méltó követői pedig csak akkor lehetünk, ha mi is felfigyelünk az idők szavára s szabad szelleme fákllyavilágánál új megújhdások felé törünk. Nekünk életre kell keltenünk dicső szellemét s igazságot kereső lelke vezérlete mellett meg kell találnunk azt az eszményi kilátót, honnan tisztán foghatjuk át az élet legszentebb értékeit, hogy harmoniába hozzuk nemesbiteni szándékolt egyéni valónkkal. Ott nyeri el nagy lelke az ő igazi piederstálját s ott lépünk mi az ő örökébe, találjuk fel nyugtalan küzdelmei célját. E magaslaton legszentebb értékeink kitermelésére történelmi elhivatottságunk kötelez.

Lássuk hát közelebbről e megújhdás kérdését.

A mindenkori szükség hiányérzetekben nyilvánul meg. A mindenség lendületbe szökkenése előtt egyetemes vajhdás lesz úrrá a kedélyeken. Az időnek pedig kategorikus imperativus erejével ható parancsszava van. Mint bős harsona búg végig az az örök változandóságok alá rendelt világ bércei és völgyei fölött. Aki meghallja, felfigyel s megérti a panaszos, bú melódiák beszédét, a fájó, kesergő vagy pattogva riadó, tüzesen lelkesítő hangok értelmét. Parancsszó csendül ki a búgó rezgés akkordjaiból. A magány virrasztói, pásztortüzek őrállói, ébren vigyázók, vagy az álmaikból felriadók, akik hallják az idők hangját, felfigyelnek s egész valójukon döbbenetesen csendül át a felfogott éther-rezgés. Mint rezonáló doboz a húr hangjára, visszhangot hallatva adják tovább a riadó szót, teljesítik a vett parancsot. Életformáló tényezővé, sorsirányító hatalmassággá válik, ki egész valójával áll az idők szava szolgálatába. Aki nem teljesíti ezt, vagy annak ellenáll, noha megértette az idők intelmét, könyörtelenül töri derékba azt a haladás gépezetének vas foga, megsemmisítően gázolva át rajta. Az örök tespedtségtlen élő világ viszont, mint kárhozatra rendelt élő sors-keserv,

fájó öntudatlanságban zúgolódva, félszegen statisztál a magát megvalósító élet kibontakozásának. Mert az élet egy örök, szent kibontakozás, egy önmegvalósulási folyamat, melynek irányítói, segítői, ellenségei és rabszolgái vannak. Az idők szava pedig az élet lelkiismeretének hangja. Milyen fájó végzetszerűség azonban az, hogy e hangot csak a titkon érzők lelke sejtí óhajtvá, míg a hívón csengő szó legtöbbször süket fülekre talál. A hatalom legtöbbször dilettáns kezekkel kísérletezik az idők irányításával, az élet tiszta kibontakozásának pedig több ellensége van, mint jóindulatú támogatója.

A hitújítás prófétái nagyságai meghallották a kor intelmét, megértették az idő szavát s egész valójukat a nagy megtisztulás szolgálatába állították. Bensejükben új életlehetőségek lángja égett, mely kicsapott, hogy áttüzesítse a tétlenségre kárhozott világot. A polyvát olthatatlan tűz máglyájára hordták, melynek fényénél ke-resték a kibontakozás magasba ívelő útját. A szomjan barangolókat, a mocsarak poshadt vizei mellől, az éltető forrás üdítő friss vizéhez vezérelték, honnan messze elkalandozott a hosszú tétova vándorlás. A forrásból gondosan körül épített kutat formáltak, melynek vizéhez zárandok-csapatok látogattak el. A hit kiapadhatatlan forrásává a könyvtárak mélyéről előkeresett, kodexekből összegyűjtött szent írásokat tették, melynek évszázados fényénél új szövetséget kötöttek s melynek tekintélye alatt új alapra építették hitéletüket. Az új értékkeresők közt is azonban legnagyobbak voltak azok, kik látó szemekkel a mélységeket és magasságokat fürkésztek. Kik Isten lelkét nem engedték megoltatni magukban, hanem tüzes szenvedéllyel, teljes odaadással követték az igét: „Törj, zúzz, rombolj, alkoss és építs.“ Kik összetörték a mesterkéltség bálványait, lerombolták az előítéletek erődítményeit, hogy gondal építésük nyomán, maradandó érték kerüljön felszínre, megdönthetetlen épület emelkedjék a szilárd alapokon, szent örökségül a késő unokáknak s élet viruljon szellemi magvetésük nyomán. Akik nem álltak meg félúton, hanem Istennek engedtek inkább, hogynem az embereknek s tiszta lelkiismeretüket állították oda alkotásaik fölé, Istenben gyökerező meggyőződésük mellé birájuknak.

És a XVI-ik században kigyult fákllya-fény vezérelte az elkövetkezett korok új nemzedékeit előre.

Az idők mérhetetlen tengere azóta is sokat háborgott. A történelem hullámverése tovább csapkodta az élet-áramlat mentén épült erődítményeket. Sok várat döntött romba s útjában sok min-

dent sodort tova az áradat. Az idők vészes fergetege megbontotta a régi erősségek fedelét. Megrendítette a régi életberendezés alapját s vészkiáltja riadózával új küzdelmekre hívta fel a szabadság bajnokait. Új élet támadt a régi helyén, újult lendülettel szökellve előre. Stabil normákkal szabályozódott a létküzdelem menete. Békés csendességben, karöltve haladtak a szellemi élet irányító tényezői. Tudomány, vallás, hatalom és életfolyam békésen haladtak a maguk talaján s megfértek csendesen egymás mellett. Régi magvetések kalászai érlelődtek a gazdag barázdákban s áldásait bőséggel osztotta az ég. A béke enyhe szellője lágyan simogatta az alkotó munka gyöngyöző homlokát.

Egy alattomban készült, hirtelen támadott vad örület azonban felkavarta a mindenséget s mit nemzedékek munkáltak, termeltek, teljesen megsemmisítette, alkotásait földig rombolta egy borzalmas világgés. Elhamvasztott minden értéket, sárba tiport minden szent eszményt s földönfutó bujdosóvá tette az odaadást az üressé vált, sivár kietlenben.

A géptechnika csodás szörnyei által vontatott és hajsolt külső világ hamarabb kiheverte a csapást, mint összezúzódtott bensőnk, feldúlt lelkivilágunk. A borzalmas méretű civilizáció, a felszabadult erők és képességek fantasztikus csapongásából vett mérhetetlen lendületet. Szédületes iramával lassan eszmélő bensőnk nem tud lépést tartani. Így támadt kettejük közt egy csaknem áthidalhatatlannak tetsző szakadék. Az álló világszemlélet kényelmessége odujából kimozdulni nem akarva, hajlandó korunk betegségének nevezni a modernizmust, mely kultúránk elemeit is párhúzába akarja állítani a haladás lendületével, meg akarja szüntetni a nagy kettősséget s hogy az egységes, tisztultabb életformálás frontjára a mesterkélt golem-kreációk helyett a hivatása teljes tudatára ébredt, bensejében nemes érzelmeket tápláló ma emberét állítsa. De a haladás kerekét hiába csaholja a rövidlátó maradiság, az újra eszmélő élet száguld a maga útján tovább.

A mindenséget megremegtető kataklizma nyomán tehát új, benső vajadások támadtak. Az idő méhében még nem formálódott ki az új alakulat; még nem tudjuk, hogy mily irányt vesz a kibontakozásra készülő holnap. De századunk előretörése, nagy orientálódásokra való készülődése intő figyelmeztetés minden szellemi áramlatnak, hogy az egységes együttthaladás érdekében át kell alakulnia, meg kell újulnia, újra elemzett értékekkel átvalorizáltan kell az új áramba bekapcsolódnia.

Az idők szavát, korunk kivánalmait meg kell értenünk első-

sorban nekünk, kiknek adottságában rejlett az, amit a megváltozott és új követelményekkel előállott háború utáni mentalitás felszínre hozott. Az a fokozott benső többlet igénylés, mely nem elégszik meg a szellemi kiskoruság táplálékaival, mely lekívánja vetni a kényelmetlennek bizonyult szűk gyermekcipőket s az iskolai padokban való szorongás, feszengés helyett perspektívákat nyújtó magaslatoakat keres — nekünk évszázados sajátunk, törekvésünk és célunk. Hogy unitárizmusunk jelen formájában mégsem úgy áll a nagy, egyetemes lelki hiányérzetekkel gyötört ma előtt, melynek tárt kapuin a tömegek özönlése járulna üdítő, új életre keltő forrásaink tiszta vizéhez, ennek oka egyfelől vallásunknak a béklyóként szorító keretek közt nem elég szabad és teljes kibontakozásában, másfelől propagatív készségünk teljes hiányában van.

A XX.-ik századnak át kell vennie szabad szellemiségünkben rejlő értékeinket, ki kell fejtenie régi készségeink meglátásait s diadalra kell juttatnia nemes eszményeinket. Evégből történelmi unitárizmusunknak kell elsősorban megújhdnia, modernné válnia.

Az unitárius kereszténység először — általánosságban véve — bibliai vallásosság volt. Legfőbb sajátosságának az a tendencia mondható, hogy a biblia tiszta és félreérthetetlen tanításait visszaállítva, a vallást kiszabadítsa a századok által formált dogmatizmus bilincseiből. Még a mult század közepe táján is általános volt az a felfogás, hogy a biblia és a biblia egyedül a protestánsok valása. Martineau, az angol unitárizmus mult századi kimagasló vezéregyénisége az 1837.-iki liverpooli vita alkalmával e megállapítását így szövegezte: „A biblia az emberi természetnek csecsemőkorától egész a tökéletességre való jutásig terjedő nagy autobiográfiája.“ A józan ész, a tiszta öntudat és lelkiismeret világánál az volt aztán a történelmi unitárizmus törekvése és kifelé való megjelenési formájában az nagyrészt ma is, hogy az exegetika, illetve a bibliai kriticismus eredményei alapján, fenntartsa magának a döntés jogát arra nézve, hogy mennyire tartja hihetőnek és autentikusnak az egyes szentírási feljegyzéseket. Ezen az alapon aztán az evangéliumok, azok közül is a szinoptikusok jöttek elsősorban számításba, mint hitéleti normák, melyek Jézus történelmi személyéről a legmegbízhatóbb adatokat őrizték meg. Jézus tanításai is ezen az alapon jutottak előnyhöz a szent iratokban foglalt többi „kijelentés aspirációk“ és a zsinatok formálta dogmákkal szemben. A józan ész abból csinált lelkiismereti kérdést, hogy rendelkezésre álló ismeretei alapján a bibliában az elsődleges fontosságú dolgokat

tegye az első helyre, azokat juttassa vezető szerephez a maga álláspontja leszögezésénél s rendszere felépítésénél. A kérdés akkor is a tekintély helyének a vallásban való megállapítása körül forogott. Ekörül forog tulajdonképen ma is. Azzal a különbséggel, hogy a modern unitarizmus nem elégszik meg e tekintélynek egy könyvben vagy egy tanrendszerben való megtalálásával, illetve ennek illetén korlátozásával, legyen bár a könyv a legjobbnak tartott, legmélyebben szántó szentkönyv. A modern unitarizmus tekintélye az ember-, — és nem is egy individuum, — hanem az emberiség józan eszében, tisztult öntudatában található. Vagy ahogy dr. Mellone meghatározza; „A mi bibliánk az emberiség vallásos élménye.“ Ez a modern unitarizmus egyik alapvető, de igen nagyfontosságú megállapítása. Történeti unitarizmusunk tovább fejlesztése, igen jelentős lépéssel való előbb vitele.

Az ember nem a biblián keresztül lett emberré. Embermivoltának, lelki összetevődésének, szellemi aspirációinak azonban egész tárházát foglalják magukban a különböző időkben, különböző sors-adottságok által, különböző népek fennkölt szellemű nagyjai által kitermelt úgynevezett szent iratok. Mindezek mögött pedig kiapadhatatlan forrásával a sóvárgó emberi szív áll. Nem az ember és nem a vallás van tehát a bibliáért, hanem fordítva. A vergődő emberi lélekre kell balsamot csepegtetnie az ugyanazon gyötrelmek közt élt nagy szellemek által, az Örök Gondviselés biztonságában mélyebben gyökerező öntudatukból kitermelt vigasztalásnak. Legyen bár mérhetetlen különbség a hitvilág lelki kielégülést keresése útjai és módozatai között, csengjen bármily melódia hangján a nagy benső szükségletek kifejezés-keresése himnuszának zenéje, mutasson bármily eltérést a világ vallásai élményeinek szavakba, képes kifejezési formákba való foglalása, a bajban fetregő, búban vergődő, vigasztalást, új erőt, felemeltetést sóvárgó, megigazulásra törekvő, jobb sorsot remélő, tökéletességre törő ember *élménye ugyanaz*, egyetemes szükségéretből fakad s egyformán kielégülést keres. Ezt pedig csak az ezeket mind mélyebben érző nagy lelkek gyötrelmeiből gyöngyszemekként kivált, kikristályosodott gyógyszererek, szellemi táplálékok nyújthatják. És ha a ma lelki komplexei közt volna oly hiányérzet, melyre nem nyújt irt az idők gyógytárának hatalmas tárháza, a ma tűzében izzó emberi tépelődésnek, salakjaitól megfisztult legszentebb valójából kell kitermelnie azt.

Az egyes teológiai irányzatoknak, kereszténységünkön belül, a felekezeti ségerekre való osztódottságnak legvégtetesebb tévedése

az, hogy az úgynevezett „idők teljessége“ lelki szükségéit, szellemi hiányérzetét a bibliai iratok elfogult értelmezésén és történelmük különböző korai meglátásain, olykor szótöbbséggel való leszögezésin keresztül nézve és vizsgálva, csupán csak azon kor mentalitását véve alapul, az akkor megnyilvánult szükségeket nyilvánítják egyetemes érvényűeknek, kihatásúaknak s teológiai misztifikációik azok rendszerét oktrojálják rá az emberiség egészére, ezek elfogadásától, vallásától és az azokhoz mindenben való alkalmazkodástól téve függővé a maguk megváltását és idvezítését. A régi teológia terminológiája nagyrészt olyan fogalmakat takar, melyek tovatünt évezredek bensejében fogamzottak, sok elavult szükséglet fedezésére. Ma üres, ridegen csengő frázisok, nagyhangú magyarázkodások ezek, számunkra való benső jelentés nélkül. Történelmi unitarizmusunk, egy új teológiai irányzat gyanánt, ennek a vallásosságnak szolgálatában állva, igyekezett a fogalmak tisztázására. Szabadabban értelmezte a régi terminológia által kötött dolgokat s tisztán látásra törekedve, elemezte újra a történelmi adottságot. *Modern unitarizmusunknak* ezzel szemben, az új idők szellemének megfelelően, nagy területekkel bővült perspektíváink figyelembevételével, új hittételek formálása vagy a régiek újra elemzése és azok körüli polemizálgatás, a XVI. század formái örökségéhez való ragaszkodás fenntartása, vagy új teológizálások helyett *új principiumokon kell alapulnia*. A haladó emberiség egészével való olyan lelki egységen, benső közösségen kell felépülnie, mely a legtisztább és emelkedettebb emberi élmények felszínre hozásával, új progresszivitás alapjául szolgálhat. Szellemisségünk szabadságával a végső valóság felderítésének szolgálatába kell állanunk. Evégből bele kell tekintenünk az élet igazi arculatába. Tisztább és mélyebb igazságokat kell találnunk. A ma nem elégszik meg lomtári ruhák kiterítgetésével, múzeumi ereklyék fényesítgetésével vagy ezek látványosságával. Régi hagyatékaink szabadabb értelmezése nem elég a ma szükségelt megújhdásához. A vajudó világ új, a réginéj sokkal nagyobb, mélyebb, benső szükségleteket teremtett, a Lét egyetemének megrázkodása folytán. Ezen lelki adottság körül mágusi nagyképűséggel mormolni annyi, mint a modern orvostudomány világában fekélyt ráolvasással kezelni. A ma benső komplexeit évezredek téves ismeretek alapján vizsgálva, pusztá biblikuskodással intézni el a kérdést annyi, mint 100 éves gőzgéppel szállni a vilámvasút sineire, villám-vonatot vontatni. A ma diagnózisa megállapításához és gyógymódjaihoz új ismeretekre és eljárásai módo-

zatokra van szükség. A messze látó lencse-rendszer művészi mesteri tökéletessége mellett érthetetlen, együgyű gyermekségre vallana az, ha valaki pusztá szemmel, vagy szimpla szemüvegen át akarná kikémleni a csillagvilág titkát. Megújhdásunk a háló mélyebbre való eresztésének a kérdése. Tovább menni a szabad vizsgálódással, egész a dolog gyökeréig. Nekünk oda kell hatnunk, hogy elfogulatlan vizsgálódásainkkal megtaláljuk a jövendő egészségesebb irányítása benső feltételeit s az egyre több valóság után sóvárgó lelket gazdagabb tartalommal töltve meg, karöltve haladjunk korunk irányt jelző tudományos és szellemi tényezőivel. Ha mi magunk nem igyekszünk idejében orientálódni és adottságunkban rejlő értékeinket felfedezni, azokat közkinccsé tenni, a **ma** evangéliumával kopogni be a lelkek ajtaján s örömmüzenetünkkel felrázni a hensejében vergődő világot, akkor egy-két évtized túlnő rajtunk, feleslegessé tesz minket s helyünk másoknak, e feladatot betöltőknek kell átengednünk. Be kell látnunk, hogy a helytállás, lényünk felvegetálása semmi egyéb, mint gyáva megalkuvás, mely sirunknak önkezünkkel való megásását jelenti. Nekünk kovásszá kell lennünk! Az eszmélés élesztőivé, az eszme indítóivá, kiken keresztül egy tisztultabb jövendő dörgegelmes próféciája zengjen, győzelmes gépkocsija dübörögjön előre.

A modern unitarizmus a ma forगतagában, legtisztább formában bírja magában mindazt, amire az igehirdetés szószékének szüksége van. Adni tud. Erő van benne, mely fölemel. Tartalom, mely kielégíti a sóvárgást. Útat jelöl. Csengjen azonban bármi szépen az ige, ha nincs propagatív készség a hitvallókban, ha nem tudja péppé gyúrni a táplálékot a szerv s eljuttatni a szükségben szenvedőkhöz, nem teljesítheti nemes misszióját. És itt következnek hiányaink, nagyszámú tennivalóink, melyek kielégítése által történhetik csak meg annyira kívánatos és szükségelt megújhdásunk. Lássuk e kérdést is röviden.

Legnagyobb fogyatékkosságunk a szószék körül van.

Igehirdetésünk platformja ma a bibliai szentkép-csarnokban való szemléldés és kegyes elmélkedések színhelye. Évezredek bérci fölé való tekintés kilátója, honnan cseng „régí dal, régí dal, régí dicsőségről“, régí siralmak mellett új panaszok templom-ürességről. Közismert tény, hogy szószéki igehirdetésünk és szabadelvű unitarizmusunk már régóta nem fedik egymást. Mintha más arculata volna a szellem szabadsága felfelé való szárnyalásának és szószékeinken keresztül közönségünkkel és az étellel szembe

való nézésének. Sőt, mintha ez utóbbi szives elnézés-kérés, kézmosó engesztelés lenne az előbbi „merészségeért“ (!) vagy legalább is a „világ szemében“ ilyennek való látszásáért. Ezért van az a gyakorlatban, hogy valójában — amint különben azt általánosságban így is tudják a kívül állók, így is mondogatják szélteben-hosszában — nincs különbség a protestántizmus árnyalatai, típusai közt. Mintha csak formai különbség volna külön létünk s így nem is bírnánk feltétlen létjogosultsággal. Igaz ugyan, hogy mai, kedvenc szóval élve, Transzilvánizmusunk tövében összesen csak egy hit-típust láthatunk, a *népies kereszténységet*, mely középkori valóján túl babonáságokkal telített. Öntudatosságra egyik irány sem emelkedett, bár felekezetieskedéssel általában telítettebbek, mint amennyit a középkor fabrikálta kartell feltételezne egyik-egyiknek mindig a másikkal való viszonyában. Ez azonban az u. n. „vallás problémájának“ függöny mögötti része. A mát érdekelni akaró, jövő irányítási tendenciával eszmélő modern unitárizmusnak végzetes bűne lenne a szószéken keresztül önként adódó küzdelmi front feladása, szabadabb lehetőségeinkben rejlő előnyeink ki nem használása. Szószékeinknek, vajudó világunkban, megújult valónk fejlődése frontján, előre tolt állások szerepét kell betölteniük. Innen foghatnók át a szükségekkel, problémákkal telt élet egész mezejét, innen nézhetnénk be az élet igazi arculatába s diagnosizaink nyomán nyujthatnók friss szellemi táplálékunkat, felemelésre segítő baráti jobbunkat. A mi álláspontunkon tisztán áll előttünk, hogy nem az ember van a szombatért, hanem fordítva. Nem az élet van a vallásért, hanem a vallás az életért. Nem ájtatos szemlélődés dísze a szószék, hanem erőteljes és hangos közéleti figyelő, mely nyújt is valamit hallgatóságának. A szószéknek, ha meghallgatásra számító joga, igényei vannak, ugyanakkor adási kötelezettségek is terhelik. És a kenyeret kérőknek nem adhat követ, a halat óhajtóknak skorpiót. Az élet sodra mellett figyelmeztetésül álló szószéknek nem szabad figyelmen kívül hagynia a való életet, amelynek talaján emelkedik. És azt az életet sem, mely felé haladnia kell a mának. Hogy pedig követőinkben az élet helyes meglátása, megítélése és megélése tiszta lehetőségét oltassuk be, ismeretkörük bővítésével öntudatos unitáriusokká kell nevelnünk őket. Evégből unitárius prófécianak kell hangzania szószékeinkről. A nem-törődöm közömbösség napjainkban mutatja meg leginkább átkos következményeit, mikor egyházunk hajója veszélyben forog. Mintha valóban beigazolódna az a paradox-szerű megállapítás, hogy a

szószéknek van szüksége hallgatóságra, a papoknak az egyházra és az egyháznak a közösségre. A mi szószékeinknek elválaszthatatlanul kell összenőnie az élettel, hogy az elkövetkező évtizedek azzal a tisztelettel és várakozással csüngjenek rajtuk és ezáltal olyan mértékben legyenek támogatói szent, közös ügyeinknek, ahogy azt mi ma szeretnők.

A szószéken keresztül való irányítás azonban nem elég az unitárius öntudat kifejlesztésére.

Sokszor eltűnök azon, hogy vajjon miben is áll iskolát végzett, u. n. tanult ifjaink unitarizmusa? A gyakorlat szerint szerzett szabadelvűségük abban a nemtörődomségben merül ki, amelylyel olyan könnyen veszik értékeinket. Mintha a tanulóévek „hittan”-hoz való eljutása idején túl meg is szünnék egészen az, ami hitvilágunkhoz s egyházunkhoz köti ifjuságunkat. Nekem nem is igen volt alkalmam rügybontásink ezen új típusával négy szemközt kerülni, hogy unitarizmusunk gyökér szálai, mélységei körül vizsgálódhassak, érdeklődhessek. Lehet úgy nagyobb környezetben már meg se mertem volna kockáztatni a kísérletezést. Az az ifjuság, melynek kezében jövőnk sorsa van letéve, a legpompásabb anyag lenne az öntudatos irányítás kezében. Az ő itt-ott felbukkanó ifjú életük, világnézetükből és életelveikből fénylő, öntudatos lényük mindennél többet munkáló propaganda lenne értékeink felbecsülhetetlensége mellett. Hogy iskolai nevelésünkben, rendszerünkben vagy növendékeinkkel való bánásmódunkban van-e a hiba, nem akarom fürkészni. Tény azonban az, hogy az utóbbi idők arany ifjusága kötelékünkéből való kikerülésével, valósággal ki is szakadt testünkéből. Pedig amely egyház ifjuságát nem becsüli meg, legdrágább kincse gyanánt nem becézi, nem melengeti szeretete és gondoskodása keblén, nem neveli rá eszményeink szolgálására, nem állítja ifjú erejét, önbizalmát, munka birását, tette készségét az alkotás barázdáiba, az saját értékeit kótyavetyéli el s követ el öngyilkosságot. Tartalom nélkül nem élet az élet. Fáradt gözzel nem szánt, nem tör ugart a gőz-eke.

De hogy is élne öntudatos unitarizmus tanult embereinkben, mikor nem igyekszünk ápolni velük a benső, továbbfejlesztő nexust. Kik szétszórta élnek bérceink közt, vagy körüinktől messze a távolban, alig jutnak valami olyan szellemi táplálékhoz, mely erősíteni bennük a rég szunnyadásnak indult eszmélést. Azok is vajmi kevéssé, kikkel naponta érintkezve, barátságunk kifejezéseül meleg kézszorítást váltunk. Szószékeink, fent említett okok miatt, nem is

elégésenek erre. Kellő irodalom nélkül hogy is kapcsolódhatnának be bensőleg szellemi életünk áramába, haladásunk folyamába. Intenzív szellemi élet, felfelé való ivelés, felmutatható termelés csak az étellel való állandó kontaktus időnkinti pontos regisztrálásával munkálható és érhető el. Csak a lelki magvetés hozhat lelki gyümölcsöket. Mindennapi küzdelmeink közepette, de főként politikai életünkben, a közvélemény irányítása terén észlelhetjük, hogy mily szerepe van a ma életében a sajtónak, a betű, az írás fegyverének. Történelmi öntudatunkat multunk fájó átérzése, ismerése eredményezte. Hogy mit tesz ebben rejlő erőnk letörésére, kisebbségi sorsirányításunk hatalma, jól ismerjük. Irodalmával mételje meg a maga sorsközössége osztályosait, hogy bennük a maga nemzeti eszményei szolgálatára vakon felhasználható eszközt neveljen. Közlelebről igen jó példa Transzilvánizmusunk melengetésének, táplálásának és fejlesztésének kérdése. Évszázados odaadó munka eredménye az a folyamat, melynek életünk formálásában, egyéni valónk meghatározásában oly jelentős szerepe van. Unitarizmusunk gazdag talaján a régi, csaknem száz évre tehető utolsó plántálgatások óta nem tenyésztek termékeink oly mértékben, ahogy szükségünk megkivánta volna, hogy hatásuk általánosságban is érezhető lenne. Sem benső életünk erősítetése, sem kifelé való törekvéseink terén nem mondhatjuk, hogy kiaknázttak volna területeink. Pedig a normális életfolyamnak partmosása, a küzdelmekben való vergődésnek és a teremtő munkának külső megnyilvánulással is kell birni. És mennyivel inkább kell erre ma igyekeznünk, amikor a betűk sora hasit barázdát a termékenyítésre váró óriási kiterjedésű határokon. A ma szükségelt unitarius irodalomnak azonban nem szabad csak a papok számára szánt akadémiakusságokkal megelégednie. Táborot kell teremtenünk eszméink megértése és értékelése köré, előbb a magunk portáján, hogy aztán a kívül állók figyelmét is felkeltve adni tudhassunk. Hogy kitárhassuk és szétoszthassuk igaz valónk, szellemi kincseinket.

Divatos aktualitás volt pár éve a misszió kérdése is. Fogalma tisztázása körül többé-kevésbé mozgalom is volt köreinkben, de valósággá, misszióvá sohase lett a buzgalom. Nem is igen lehetett azzá. Mig missziós terület alatt általában a „távoli“-t értjük s nem magunkon kezdjük missziói feladataink teljesítését, sem lételünk életté, sem jóindulataink áldássá nem lehetnek. Nekünk legszentebb misszióink adottságainkban rejlő értékeink megélése, valóra váltása lenne. Posztjainkban való öntudatos virrasztás. Odaadó kötelesség-

teljesítés. Lehetőségeink megragadása és kihasználása. A kevésről mindig többre való igyekvés. Ha ezeket hiven teljesítjük, misszióvá válik egész életünk.

Megújhdásunk szükségességével egyforma fontosságúnak és abból természetszerűen következőnek tartom propagáló készségünk kifejlesztése kérdését, unitárius propagandánk ügyét. E téren is bőven vannak kívánni valóink.

Vallási és felekezeti ügyeink propagálása alatt, a propaganda szónak hétköznapi életünkben való gyakori előfordulása folytán, sokan igen kereskedelmi ízű ténykedést vélnek látni, mely nem méltó tisztelettel övezett hitéletünkhöz. Mintha hallanám, ahogy mondják: „ne vigyük piacra lelki ügyeinket“, „ne dobjuk, ami szent, a disznók elé“ s hogy ne teremtsünk emellett, ilyen úton, új surlódási felületeket.

Anélkül, hogy a propaganda lényegi kérdésével foglalkozni óhajtanék, vagy az ekörüli véleményformálódások dolgát érinteni kívánnám, e helyen csak röviden kívánok rámutatni arra, hogy megfelelő kifejezési formatalálás, — ügyünk egészséges adási platformra vitele nélkül, — sem a jelenben, sem a jövőben előbbre jutni nem fogunk. Hangozzék bármilyen szépen az élet igéje, legyen bármily felemelő a lélek szabad szárnyalásának érzése, az ige: hirdetés, a szellem: életnyilvánulás nélkül halott.

Elsőrendű fontosságúnak tartom egyházi kartellben való élésünk korlátai közt, törvényadta adottságaink kötött volta figyelemben tartása mellett öntudatos, odaadó, be- és kifelé irányuló propaganda bevezetését. A XVI. század „bevett vallás“ formálása, az akkori helyzetnek többé-kevésbé változatlan formában való fenn tartását, nagyobb eltolódási lehetőség felmerülése megakadályozását célozta. Mint ahogy a háború utáni pacifizmusnak kimondott célja a hadi béke kodifikálása. Az egyházaknak az államhoz és egymáshoz való viszonya, törvények által való szabályozása nem sok latitudot adott a tért hódító kilengésekre. Róma világuralmi politikája azonban a törvény keretei közt megtalálta reverzális követelésén keresztül erre is a lehetőséget. Ezt a lehetőséget egyik egyház sem használta ki annyira, mint a római. Csak a legutóbbi időkben való eszmélés viszonzottatta református testvéreink részéről a hasonlót hasonlóval. Mi azonban, miként régen, úgy most is, nemeslelkű nagy pöspökünk kívánságára, történelmi fontosságú határozat hozatallal tértünk ki a revange elől. Azóta megint új mederbe terelődött a kartellben állás tendenciózus irányítású ügyvitele. Mi, igaz,

igyekeztünk tájékozódni ez új helyzetben, de sem preventív, sem progresszív irányban még lépéseket nem tettünk védelmi frontunk erősítésére és előre jutásunk biztosítása érdekében. Már pedig a létért folytatott nagy küzdelemben, ha további életigényeket táplálunk, nem nézhetjük tétlenül, hogy nap-nap után még kisebbségi sorstestvéreink is tördeljék és apasszák kenyerünket, gyengítsék sorainkat. Már pedig, amint a múltban, úgy a jelenben is minden lehetőet elkövetnek a maguk érdekének kárunkra való szolgálása mellett. E kérdésben, a ma áldatlan helyzetében, nem mondhatok ennél többet, de hangsúlyozva mondom, hogy annál fájóbb az, amit mélyen benne érzek. És meggyőződésem, hogy ezt tovább nem lehet az elszenvedett ütésekre másik orcánk fordításával túrni. E kérdésnél még csak annyit, hogy bármily kartellen kívüliséggel sujtva is, de a baptistáknak mégis sikerült számukat az utóbbi tiz esztendő alatt meghúszszorozni. Pedig az ő igehirdetésük nem is a mának szól.

Égetően szükséges másodsorban a sajtópropagandának egész vonalon való megszervezése. Egyházi eseményeink ismertetésén kívül egy alaposan megszervezett sajtóbizottságnak kellene, hogy kezét rajta tartsa az élet ütérén. Eszméink propagálása nemcsak abban állhat, hogy unitárizmusunkat teológiailag nüanszirozzuk napilapjainkban. Minthogy a mi álláspontunkon szabadszemléű világnézetünk, nagyobb perspektívákkal bírásunk, életprincípiumaink megélése a fontos, ezekben a dolgokban sok időnkint felszínre kerülő kérdéssel kapcsolatban, felfigyelésszerűen hallatni kellene hangunkat. A hitvallási alapon való propagandánál sokkal fontosabb unitárizmusunknak az étellel szemben való tiszta, öntudatos állásfoglalásának fejtegetése. Minden elfogult állásponttal szemben, a szabadszemléű életátfogó és irányító fontosságának ismertetése.

Propaganda-füzetek minél gyakoribb kiadása; vallásos olvasókönyvek összeállítása és népünk kezébe való juttatása; útszéli szószékek, hirdetési táblák felállításai és azokon keresztül szabadabb szemléű vallásos eszméink ébrentartása; alaposabb benső megszervezedésünk; intenzív munkavégzés; ebbe népünk bevonása; összejöveteleinkre vendégek meghívására való sulyhelyezés; társas összejövetelek rendezése stb., stb. mind-mind részei életrekelto, életirányító propagandáknak.

Egyházi életünk rendes mederbe való terelése körül még számtalan kérdés merülhet fel és fentiek felül még több kívánni valóink is vannak. Benső megújodásunk szükségessége és ennek

saját jól felfogott érdekünkben kifelé való megnyilatkozása eléggé kitetszik azonban fent elmondottakból is.

Annyi külső nehézség és belső nyomorúság azonban nem csüggeszthet el, nem csökkentheti ügybuzgóságainkat. Sőt, annyi nagy szükség idején kell minden eszköz felhasználásával pótlást keresnünk. Magunkon segitenünk. A nagy magunkra való hagyatottságnak fokoznia kell kicsiny erőinket. Jóakaratumk támogató hevét, harci fegyvereink rövidségét önfeláldozásunk habozás nélküli, határozott lépéseivel kell megtoldanunk s akkor bizton sikert értünk. Ha megpróbáltatásaink sokaságában is szilárd az igaz ügy diadalába vetett hitünk, ha nem hagy cserbe reménységünk, a bennünk és világnézetünkben rejlő szent őserő, a ki nem oltható, meg nem semmisithető életkedv és még mindig fokozható készség újjá-teremtik egész valónkat s lelkesedésünk tüzevel újra élesztjük, átmelegítjük sivárrá tett világunkat.

Martir életekkel, csapásokkal, megpróbáltatásokkal csipkázte ki az Úr az ő nagy céljai keresztülvitelére választottjai útját. A küzdelem nemesiti azonban az életet. S mi hisszük és hirdetjük, hogy fölöttünk Gondviselő Jóság örökodik. Bennünk és rajtunk keresztül isteni célgondolat munkálkodik.

Ünneplésünknek tehát egy nagy magunkbaszállásnak kell lennie. Öntudatos újraeszméléssé kell válnia. Szent megújhdássá, mely életet teremt a romok fölött s a mélységből a magasba lendíti életutunkat.

Ezt kívánja tőlünk Dávid Ferenc emléke, az ő áldott, inspiráló szelleme.

Lőrinczy Dénes
lupényi lelkész.

Brassai nyelvtudományi munkássága.

Brassai legértékesebb és legmaradandóbb hatású tudományos munkássága a nyelvtudomány terére esik. Aki a magyar nyelv alkatába és szellemébe be akar pillantani, aki vizsgálja a gondolat és beszéd egymáshoz való viszonyának pszichológiai alapjait, annak Brassai korszakos magyar nyelvészeti munkásságával meg kell ismerkednie, azt semmiképpen nem mellőzheti. Egész csomó nyelvfilozófiai problémát vetett fel s olyan megoldási módokat kísérelt meg, melyeken még ma sincs túl a nyelvtudomány. A magyar mondattan lényegesebb kérdései és problémái még ma is Brassaihoz vezetnek vissza. A kutatásnak Brassaival még ma is le kell számolnia, akár az ő oldalán, akár vele szemben, állást kell foglalnia.

Brassai nyelvészeti munkásságát tulajdonképpen az iskolai nyelvtanítás pszichologia-ellenes módszertelenségének felismerése indította meg. Alaposan elkészült nyelvészeti kérdésekhez való hozzájárulásra s e közben mély betekintést nyert a nyelvek életébe s a nyelvtudomány problémáiba. Foglalkozott a *klasszika-filológiával* is s e téren egy néhány értékes és tartalmas értekezése van, melyeket szempontjai eredetisége jellemez. Ő tőle e téren is lehet tanulni, még a roppant gazdag német filológiai irodalom ismerete mellett is. Foglalkozott *az összehasonlító nyelvtudomány* problémáival is, melynek irodalmát s legjelesebb képviselőit jól ismerte. A *magyar mondattan* terén arra a munkára vállalkozott, amit Bopp az alaktan terén az összehasonlító nyelvtudomány elvei és törvényei alapján olyan mintaszerűen elvégzett. S abban a tudatban és önérzetes meggyőződésben volt, hogy ezen a téren új nyomokon, maga találta ösvényeken jár — nem épen dicstelenül és sikertelenül.

Legnagyobb kedvvel és valóban a nyelv lelke mélyéig ható pillantással foglalkozott azonban a *magyar nyelv problémáival*. A nyelvben nyilatkozó filozófikumot nálunk senki olyan tisztán nem látta, mint ő. Hunfalvy, Budenz, Szarvas Gábor, Simonyi, Volf, Joanovics, hogy Fogarassyt, Imre Sándort, Szvorényit ne is említsem, nagyérdemű, elsőrangú kutatói és tudósai a magyar nyelv

törvényeinek. Brassai nem olyan rendszeres, mint ezek; nem terjed ki a figyelme a vizsgálódás eredményeinek rendszeres összefoglalására, nem ismeri olyan alaposan a régi nyelvet, annak fejlődését, nem tanulja rendszeresen a tájszólásokat és a nép nyelvét; arra igen korán született, hogy a finn-ugor rokon nyelvek tanulásával alapos ismereteket szerezzen. De egyben mindezek felett áll: senki ezek közül nem látta oly tisztán a nyelvet, a logika és főképp a pszichológia viszonyát egymáshoz, mint ő. Senki sem tekintett oly mélyen a nyelv szellemébe, mint ő. Ő volt nemcsak nálunk az első, hanem a németeket is megelőzte azzal a felfogásával, hogy a mondatba a logikai szempont eddigi uralmával szemben a *pszichológiai szempontot* kell bevinni, hangsúlyozni és érvényesíteni. A dolgok mélyéig, lényegéig hatoló finom elemző képessége olyan mélységek meglátására tette őt képessé, melyekre kora még nem volt eléggé felkészülve és iskolázva, melyeket csak a nyelvtudomány későbbi fejlődése és haladása tett nyilvánvalóvá. Gondolkodásának ez a filozófiai mélysége és beállítottsága egészen különálló és kimagasló helyet biztosít neki a magyar nyelvtudomány történetében. A magyar mondat kérdésén kívül nagyon behatóan és ismételten foglalkozott a *szórend és a hangsúly* problémájával. E tekintetben is valóságos felfedezés számba menő eredményekre hivatkozhatik.

És nagy felkészültséggel, élénk polemikus vénával, szinte ösztönös biztonságú nyelvérzékkel indította meg a magyar irodalmi és tudományos nyelvbe becsúszott *idegenszerűségek és magyartalanságok elleni küzdelmet*. Ezt a vállalkozását nemcsak Arany János, a magyar költői nyelv utólérhetetlen mestere, hanem a nagyérdemű Hunfalvy is valóságos örömmel és lelkesedéssel üdvözlök. A szelid Arany azzal biztatja: ideje, hogy ezek ellen egy erős hang szüntelenül kiáltsa a Carthaginem delendam-ot. Hunfalvy meg karikást szeretne látni Brassai kezében, amely irgalmatlanul és szüntelenül sújtson a magyar nyelv sajátos természetét éktelenítő fekélyekre.

Nyelvészeti munkásságának nem utolsó része az, amely az *iskolai nyelvtanulással és nyelvtanítással* foglalkozik, mellyel már egy előbbi fejezetben foglalkoztunk. Ez a dolog természete szerint a tanító módszer kérdéseivel függ össze, amelyekkel hosszú időn keresztül fényes eredménnyel foglalkozott.

Nyelvészeti munkásságát e szempontok szerint fogjuk tárgyalni:

- I. Küzdelmei a magyartalanságok ellen.
- II. A magyar mondat elmélete.
- III. A hangsúly és szórend.

I. Küzdelmei a magyartalanságok ellen.¹⁾

A magyartalanságok ellen való küzdelmet — ez egyik elvitathatatlan érdeme a magyar nyelvtudomány történelmében — Brassai indította meg. A 18. század végén és a 19. elején Barcafalvy és Kazinczy abból a meggyőződésből indulva ki, hogy a magyar nyelv az idegenből jövő új eszmék és gondolatok kifejezésére szegény, fejletlen, megkezdik a nyelv újítását. Kazinczy latinból és németből való fordításai rendjén sokszor érezhette a nyelv szegénységét, mikor valamely fordulat és szólam kifejezésére nem állott rendelkezésére a magyar megfelelő. Ezért megengedi a nyelv szelleme ellen vétő idegenszerűségeket is, csakhogy kifejezése szép legyen. Kazinczy működésének irányító elve az esztétikai szempont. Ő a nyelv-helyesség kérdésével egyáltalában nem törődik. Verseghy az utóbbi szempontot hangsúlyozza. E törekvések ellen léptek fel a *Debreceni grammatika* írói, de műveltségük, az egy Csokonait kivéve, meg sem közelítette a nyelvújítókét s azért tiltakozásuk eredménytelen maradt.

Az irodalmi nyelvet különösen a fordítások s a gyorsan és meggondolatlanul dolgozó hirlapok révén a magyartalan mondatfűzések és kifejezések egész özöne lepte el. Hozzájárult ehez, hogy a tudományok nyelve ez időben még a latin volt. A nemzeti szellem felébredésével eljött az ideje annak is, hogy a tudományokat magyar nyelven műveljék. De roppant nagy nehézségek merültek fel. Miként Apáczai magyar fordításain érzik az izzadság szaga, olyan esetlenek és merevek pl. Dugonics magyar kifejezései, melyekkel a mennyiségtan és mértan fogalmait és műszavait fordítani akarja. Bugáth, a pesti egyetem orvosi karának egyik érdemes tanára, az orvosi tudományok területén kísérli meg az idegen műszavaknak magyar megfelelőkkel való pótlását. Ebből a célból tettszése szerint vágja, metszi, kurtítja és csonkítja a szókat, melyeknek sokszor eleven testébe is belevág. Mikor aztán a 60-as években *szócsintánát* (szócsinálástan) az Akadémiával is el akarja fogadtatni s mintegy szentesíttetni a tőle szabad kénye szerint kurtított sza-

¹⁾ Ezirányú működését csak röviden és elveiben ismertetjük. A részleteket l. szerző: Brassai küzdelmei a magyartalanságok ellen c. értekezésében. Erdélyi Irodalmi Szemle. 1927. 3—4. sz. és külön is: Erdélyi Tudományos Füzetek. 9. sz.

vakat, maga Toldy „titoknok“ is, különben a nyelvújítók táborának lelkes hive, kikel ez ellen. Az Akadémia a nyelvhelyesség védelmére megindítja 1872-ben a Magyar Nyelvőr t s szerkesztésével Szarvas Gábort bizta meg, kinek a pozsonyi gimnázium értesítőjében *Magyartalanságok* címen, akkor tájban jelent meg egy igen élénk tollal megírt értekezése. Ettől fogva a nyelvhelyesség tekintetében az irodalmi areopagus a Nyelvőr lett. Megállapította a nyelvhelyesség elveit s azoktól sohasem tért el, azokhoz merev következetességgel ragaszkodott. Ostorozta kiméretlenül, amit helytelennek ítélt, még ha legnagyobb íróinkról volt is szó. Így elérte azt, hogy nemsokára tekintély lett, véleményét meghallgatták, ha nem követték is mindig. És a folyóirat minden tudományos jellege mellett is, egyike volt a kor legtürelmetlenebbül várt, legtöbbet olvasott s talán legtöbbet szidott közlönyének is. Alig hunyta be Szarvas Gábor 1895-ben a szemét, az irodalmi közvélemény — mintha nyomás alól szabadult volna fel — a nyelvhelyesség kérdésében más elveket kezd hirdetni s tanítványa és a Nyelvőr szerkesztésében utódja, Simonyi Zsigmond, mestere működésének méltatásában már kénytelen kijelenteni, hogy a nyelvhelyesség kérdésében felfogása eltér Szarvasétól. És ez a Nyelvőr megváltozott irányán is meglátszik. Idézett értekezésemben azt irtam (293. l.), hogy tulajdonképeni támadása a magyartalanságok ellen 1846-ban kezdődik *Egy szavazat nyelvünk ügyében* c. cikksorozatával. Ezt az állítást most helyre kell igazítanom. Első támadása már 1844-ben megtörtént *T. cz. Szerkesztő Úr* címet viselő s Ő aláírással ellátott közleményével.¹⁾ A magyar orvosok és természetvizsgálók kolozsvári gyűlésén szó esett arról, hogy magyar szót kellene találni a *genus* és *sexus* kifejezésére. Brassai hozzászól s azt mondja: felesleges, mert már meg van találva: *genus* = nemzetség, *sexus* = nem.

Ez a tárgyalás jó alkalom volt neki arra, hogy elmondja nézeteit a szófaragókról, „a nyelvmivelőkről“ s ünnepélyesen óvást tegyen, nehogy valaki őt is ezek közé sorozza. Egyik szenvedélye — úgymond — „az idegen nemzetek nyelvi és irodalmi fejlődését figyelemmel kísérni, de a nyelvmivelésnek nemhogy nyomát, még szavát sem találta. Sprachforscher, Sprachreiniger, Sprachlehrer, Sprachkünstler, Sprachmenger, Sprachverderber, Sprachverbesserer, Sprachmeister, Sprachkenner, Sprachgrübler; továbbá: Sprach-

¹⁾ Vasárnapi Ujság 1844. 545. sz.

kunde, Sprachfehler, Sprachschnitzer, Sprachvogel, Sprachtrichter, Sprachwissenschaft van, de Sprachbilder, Sprachbilderei nincs. Olyan az, mint a francia kertészet eljárása: az élőfát nem türte a maga természeti pompájában, hanem nyeste, metszette, alakította különböző formákra. Most ha ilyent látunk, „elhülünk belé“. A nyelvmívelést is talán nemsokára hasonló sors várja.

A „nyelvmívelés“ elvei:

1. A *szókurttítás*, helyesen *szócsonkítás*. „Hogy lehet egy nyelvnek tökélyét abban keresni, hogy szavai kurták?“ A természet kiszabta mindennek a maga mértékét. A kertész nyes olykor-olykor, de — fattyujvéseket. Ilyenek bizonyly a nyelvben is előfordulnak s ezek hadd vesszenek irgalom nélkül. De ki állapítja meg, hogy melyek ezek? A nyelv mindnyájunk közös sajátja, sorsáról határozni teljes egyértelműség kell, a zsarnok, ki a közös birtokot prokrusteszi ágyba készteni, nemzet elleni bünt követ el.

2. A *ráfogás elve*. Gyököt, ragot épen csak akkori szükségéhez képest módosított szabályok szerint majd erre, majd arra használ, önkényesen rakja össze vagy választja szét, tetszés szerint tulajdonít nekik értelmet.

3. A *majmolás elve*. Minden idegen nyelvbéli szóval egy megfelelő magyart akarnak szembeállítani, sőt azt is kívánják, hogy ahoz minden árnyalatában és metaforáiban is hozzásimuljon.

4. *Tisztálási elv*. A purizmus eszköz is, cél is. Hasonló elvet vall a fizenzei Academia delle Crusca, mely a nem tiszta toszkáninak ítélt szavakat kiküszöbölte, úgy, hogy ma már teljes (Brassai így írja: *telies*) olasz szótárt nem lehet kapni. „Amily vétek a nyelvet törvényeiben s szellemében megsérteni, amily kötelező az írónak mindkettőt ismerni és megtartani: épen oly merész bántalom a nyelvésztől annak saját önkényét, ferde vagy hiányos nézeteit törvényül adni akarni.“ A magyar nyelv már-már „elnyomorékult“, de a bénaság „nem hatott még a szívig, nem a nemesebb életművekig — értem a nemzet tiszta magyar ajkú és idegen élet s irodalmi befolyástól menten maradt részét.“ „A csikós, a kún, a székely s más ily nemzeti osztályok tartották s tartják meg ezután is, ha van még jövőendő számára, az igazi korcstalan s ferdítettlen magyar nyelvet, nem pedig a magyar tudós társaság, mint gróf Széchenyi akará akadémiai beszédében — miért máig sem tudok megengedni az oly sok oldalról halhatatlan érdemű hazaoszlopának.“ „Derék nemzetiség biz az, mely a csupa szólási purizmus mellett a szókötésben és nyelvfordulataiban mindent, ami

bennök magyar sajtáság, kiküszöböl s idegen lopadékokkal cseréli fel. Amelynek eredeti s legtöbb fordított könyveiben minden szó, vagy inkább szótag magyar s az egész mégis csak oly magyar, amilyen Ézsau volt a kecskeszörkeztyüs Jákob.“ A nyelv tökélyesülhet, de ennek csak egy módja van: a klasszikus írók remekei. A klasszikus íróknak a szócsinálást meg lehet engedni, mert új eszme új szót igényel, de ezeknek is csak „mintegy öntudatlanul“. Aki ilyen *célből* indulna pályájára, annak, ha hatalmában volna, kaszát vetne, vagy a tilosból jobb útra igazítaná. „A nagy község pedig és minden potom ember ne „mívelje“, hanem ismerje és tanulja a nyelvet; még pedig nem a nyelvészektől, nem is a zsidótól vagy finnustól, hanem merítsen magából az élő kútfőből, a korcstalan, romlatlan magyar nemzedékek mindennapi nyelvéből.“

Ez az első támadása a magyartalanságok ellen, azért egész gondolatmenetét közöltem. Látjuk ebből, hogy álláspontja, melyből a „nyelvmívelést“ megítéli s mindvégig küzd a magyartalanságok ellen, már itt s már ekkor teljesen ki van alakulva. Élete végéig tartó hadakozásában ezek az elvek vezetik, ezeket az érveket variálja.

Következő értekezése: *Egy szavazat nyelvünk ügyében,*¹⁾ melyben az alaktannal szemben a mondatfűzés roppant fontosságára hívja fel a figyelmet.

Egy erdélyi szót használ itt: *kocsintás*, mellyel főkép az idegen nyelvből kölcsönzött, magyartalan szófűzést akarja jelölni s mely utána elterjedt a magyar nyelvtudományban (Budenz, Arany, Szarvas, Simonyi). Egy nyelvnek a jellemét nem az alaktan (etymologia), hanem szófűzési sajtásága adja, ez a valóságos „hamubutyka“, melyet szeretne szennyéből kimosdatni. A magyar nyelv organizmusa a szóképzés, de idegrendszere a mondatfűzés, melynek sajtásos vonásait szégyenlik, betyárságnak és provinciálizmusnak bélyegzik s úgy fogadják az idegenszerűségeket, mint Páris grizettjei a kozákokat.

Brassai ez értekezését 13 évvel később a Hunfalvy szerkesztette Magyar Nyelvészetben megint közzétette: *Adalék okmányok a nyelvújítás és nyelvrontás ügyében*. És kérte a hozzászólást. Hunfalvy megjegyzéseiben különösen két hibára hívja fel a figyelmet: a nyelvészek foglalkozzanak a régi magyar nyelvvel és a rokon nyelvekkel. Nem Brassainak szól egyenesen, de értsen ő is belőle.

¹⁾ Erdélyi Híradó, 1846.

Helyesli fellépését s a kocsintások ellen való küzdelmében karikást szeretne látni Brassai kezében.

Brassai 1860—61-ben: *Mégis valami a fordításról* c. Arany Szépirodalmi figyelőjében folytatja a harcot. Itt ismételten és erőlyesen kiemeli, hogy a fordítók ne a szavakra, hanem a mondatra fordítsák figyelmüket. Mert a fordítás akkor jó, ha hű az eredetihez, de nem a szóhoz, hanem a gondolathoz és stílushoz, tehát ne szó szónak, hanem mondat monda'nak feleljen meg. És akkor nemzet, ha úgy van „magyarul, hogy azon semmi idegen iz sem érzik“. De a fordítók nyelvérzékét a nyelvmívelés rumjával és füstös pálinkájával úgy elrontották, hogy a nyelvnek „ezt a könnyen elillanó finom zamatát“ észre sem veszik. A magyartalan szófüzések úgy állanak a nyelven, mint „magyar nadrág lapos tomporán“. Az ilyenekre: *távir* s hasonlók, „szeretne gúnyos kacajt ütni és — korbácsolni“.

Arany János, ki nyelvészeti kérdésekben sokszor egyezett Brassaival, nagy örömmel üdvözlí e küzdelmében és biztatja, hogy a germanizmusok és mindenféle izmusok ellen csak kiáltsa szüntelenül a Carthaginem delendam-ot. De az összetételek tekintetében nem helyesli felfogását, mert akkor ilyen szókat: *oldalfelez, köntőrfazol, hattunyak, darázsderék*, nem lehetne használni s a költői nyelvet szegényítnők azzal. Ezért beszél Gyulai Brassai „vandál szigoráról“, mely a nyelvtani szempontból vett szoros szabályokon kívül nem enged meg semmi merészebb költői inverziót, semminemű csonkitást vagy összehuzást, archaizmust vagy soloecizmust, kitilt minden figurát a költői nyelvből; a költői nyelvet prózaivá akarja tenni. Ezért mondja: „Ég és föld különbség választ el Brassaitól“.1)

Brassai rendszeres nyelvészeti munkáiban is állandóan kitér a nyelvhelyesség kérdéseire. Csillag alatti jegyzeteiben sokszor egész terjedelmes értekezéseket ír. Gyulai csufolkodik is vele ezért s azt mondja, hogy e fontos kérdéseket a kevésbbé fontosak a szövegből kiszorították. *A magyar mondat* c. terjedelmes és korszakos munkája tele van a magyartalanságokra vonatkozó éles és elmés megjegyzésekkel. Mikor a Magyar Nyelvőr megindult s az orthologia és neologia közti harc kitört, Brassai *A neo- és palaeologia ügyében* c. akad. értekezésével szólott hozzá a kérdéshez. Egyenlő hévvel és kedvteléssel osztogatja csapásait mind az orthologusoknak, mind

1) Koszoru, 1864.

a neologusoknak. Az Akadémia Ballaginak adta ki az értekezést, mondjon véleményt arról, hogy kiadható-e az akadémiai értekezések gyűjteményében. Ballagi véleménye az, hogy az értekezés irodalmi nyereség és diszére fog válni az értekezések gyűjteményének.

A neologusok azt mondják: szegény a nyelv. Brassai ezzel szemben azt tanítja, hogy szegény nyelv nincs, minden nyelv ki tudja elégíteni a maga szükségét. A nyelv gazdagítása nem sikerült, de igen az „elnyavalyítása“. És most nekitámad a Nyelvőr consortiumnak. Hevességét csak úgy lehet megérteni, ha ismerjük a körülményeket. Bodnár Zsigmond nyilatkozatából¹⁾ azt sejtethető, hogy Brassai Budapestre vágott, talán a Nyelvőr szerkesztői állásába s minthogy az Akadémia mellőzte, e miatti bosszúsága határozta meg állásfoglalását. Ebben a felfogásban lehet némi igazság. Hiszen Brassai írásaiban sokszor panaszolja, hogy vidéken él, távol az irodalmi központtól s nem állnak gazdag könyvtárak rendelkezésére. És ismételten kikel a kotteriális pajtáskodás ellen. A Nyelvőr irányát és szellemét pedig majdnem állandóan „Nyelvőr-consortium“-nak és „Nyelvörék“-nek gúnyolja. Az is igaz, hogy Szarvas Gábor egy beküldött értekezésének egy alkalommal nem adott helyet a Nyelvőrben. Ezért állandóan piszkálták egymást s egyik sem maradt a másiknak adósa. Ha Szarvas Gábor a kolozsvári nyelvfilozófussal és nyelvfilozófiával gúnyolódik s erdélyi nyelvjárását veti szemére, Brassai azzal vág vissza a „göcseji utas“-nak, hogy a székelynek is van annyi beleszólása a nyelv kérdéseibe, mint a palócnak. Ez a kötődés és „kocódás“ közöttük Szarvasnak egész haláláig tart, sőt azután is, mert Brassai Szarvas Gábor halála után ad igazat vele szemben a Nyelvtörténeti Szótár szerkesztőinek. Szarvas Gábor²⁾ életrajztörredékében mondja: „Egy tisztos tudósunk s ezt hiteles forrásból tudom, mikor már végig ment s kifogyott a dorgáló s korholó szavakból, melyekkel gazdasszonyát illette, hogy a legnagyobbat mondja, amit csak mondhat, haragja s mély fölháborodása jeléül e szavakra fakad: maga — maga — maga Szarvas Gábor!“ Ez a „tisztos tudósunk“ — Brassai volt.

De Brassai állásfoglalását a Nyelvőrrel szemben nem ilyen személyes természetű érzelmi motívumok határozták meg. Hiszen ő ellenfeleitől nem érzelmi, hanem értelmi rokonszenvet kíván. Állás-

¹⁾ Gál K. Brassai küzdelmei a magyartalanságok ellen. Kolozsvár, 1927.

²⁾ A három tanács. Életrajztörredék. Magyar Nyelvőr, 1895.

foglalásánál a döntő mozzanat az volt, hogy a Nyelvőr — s ezt még legkitartóbb hívei is elismerték és hibáztatták is — különösen kezdetben megalégedett, amint Brassai mondta: a „szótagok hasogatásával“, vagy amint Arany kifejezte, „szavak egérfarkába való kapaszkodással“. Itt már Brassai is méltán mondhatta volna Szarvas-sal szemben, amit Gyulai mondott neki, hogy ég és föld különbség választ el minket egymástól. Hiszen Brassainak utóbb teljesen igazolódott felfogása szerint nem a szavakon, hanem a mondatfűzésen dől el egy nyelv helyességének és nemzeti sajátosságának kérdése és elvi felfogásának lényegéhez lett volna következetlen, ha helyeselte volna azt az irányt, melyből Szarvas ellene hadakozott. Szarvas Gábor sirján friss volt még a hant, mikor tanítványa és utódja Simonyi magyarázni és igazolni kénytelen Szarvas híveivel szemben a Nyelvőr irányváltozását. S eléggé jellemző, hogy érvei között az új grammatikai iskola nagyhirű külföldi képviselői mellett épen Brassai felfogását is felsorakoztatja.

Ellenszenvének másik oka szintén lényegbe vágó ugyan, de abban Brassainak nem volt igaza. S ez az, hogy a Nyelvőristák azt az irányt képviselték, mely az uraltáji rokonságot hirdette s ez irányhoz tartozott Budenz is. Brassai kezdetben gúnyolódik azzal a felfogással, mely a magyar nyelv sajátos jellemvonásait a rokon nyelvekből akarja magyarázni s nem magából a nyelv természetéből; nem tetszik neki a „halzsírszagú atyafiság“. De később — már *A magyar mondat* idejében — beismeri, hogy nincs többé kifogása az uraltáji rokonság ellen, sőt a finnel való rokonságot maga is „valószínűnek“ tartja. De a rokon nyelvek tanulására már nem szánta rá magát. És Szarvas Gábor. abban keresi haragjának egyik okát, hogy Budenz, akiről Brassai egy ízben úgy nyilatkozott, hogy egy újan „cseperedett nyelvészünk“ megint összezavarta az ú. n. igekötők tisztulni kezdő kérdését, erre úgy visszavágott Brassainak, hogy máig is elfeledkezett rá felelni. Brassainak és Budenznek e polemijával később foglalkozni fogunk. Itt csak Brassainak a Nyelvőrrel szemben elfoglalt álláspontja magyarázatául említettük fel.

Mely kérdésekben állott tehát szemben Brassai a Nyelvőrrel? A Nyelvőr is hirdette, mint Brassai, hogy szegény nyelv nincs s ez a vád csak a fordítók lomposságából és kényelemszeretetéből táplálkozik. A Nyelvőr is vallotta, miként Brassai, hogy az irodalmi nyelv örök és igazi forrása a nép nyelve, szüntelen vérkeringése a tájszólások. A Nyelvőr is hirdette, mint Brassai, hogy a nyelv-

helyesség kérdésében a nyelvérzék meghallgatandó. De itt mégis egy nem lényegtelen különbségre kell rámutatnunk. S ez az, hogy Brassainál a nyelvérzék megfélelmezhetetlen hatóság volt, Szarvasnál kétség esetén a nyelvtörténet szolgáltatotta adatok döntöttek. Szarvas elfogadta majdnem minden kritika nélkül a nyelvtörténet igazoló adatait. Brassai felhasználta ugyan — miután Hunfalvy figyelmeztette a nyelvtudomány e módszeres eljárására — az adatokat, de nem feltétlenül, hanem kritikával. És ezt a kritikát annál jogosabban alkalmazta, mert nyelvtörténeti tanulmányai alapján arra a meggyőződésre jutott, hogy nyelvünk sohasem volt teljesen mentes idegen (latin, német, stb.) hatásoktól. A kereszténység felvételének korában az idegen papok s a magyarság közötti viszonyt — ha átkot szórnak is rá — olyannak képzelem, amilyen az angol misszionáriusok és a zului négerek között. Heltai Gáspárt meg magát idézi annak igazolására, hogy helyes magyarságért nem mehetünk mindig vissza a múltba. Budenz azt a tételt bizonyítja és erősítgeti Brassaival szemben, hogy a nyelvérzéknek, mely nem egyéb, mint egy nyelv mindennapi használatán alapuló biztos tudása s mint ilyennek, nincs szava a nyelvtudomány kérdéseiben s nem döntő érv. Brassai ezzel szemben ragaszkodik ahhoz a nézetéhez, hogy igenis a nyelvérzék megfélelmezhetetlen s Budenz ne adjon neki leckét, mert „ebből neki még sok tanulnivalója van“. Szarvas Gábor a nyelvérzék kérdésében nem ért egyet Budenzcel, de Brassai azt állítja s ebben Ballagi is igazat ad neki, hogy a Nyelvőríták mindnyájan a nyelvérzék eltompulásában sinylenek s a nép beszédét „hallani hallják, de érteni nem értik“.

Brassai erős meggyőződéssel hirdette már jóval az új-grammatikai iskola előtt, hogy a nyelvészetben a szillogizmus „így kell lenni“-je helyett az analogia „úgy van“-ja az úr, mint nálunk senki más. S mégis elég gyakran bocsátkozik nyelvi alakok és mondatfűzési sajátosságok magyarázatánál deduktív okoskodásokba. És nem veszi észre, hogy a nyelv, mint minden más produktum, a használat által folytonosan változik, a szavak jelentése módosul, az analógiás képzések egybefonódnak, összeszővődnek s így sok következtelenség és logikátlanság áll elé. Szarvas Gábor szeméretveti, hogy Brassai nem ismeri el azt az igazságot, hogy amit a „nyelv-szellem egyszer megteremtett s életben tart, annak jónak s helyesnek kell lennie“. Igaz, hogy Brassai számtalanszor hadakozik a nyelvhasználatától már elfogadott szók, kifejezések és vonzatok ellen. De ugyanezt a következtelenséget Szarvas Gábor is szám-

talanszor elköveti, mikor olyan új szókat is kárhoztat, melyeket a használat elfogadott s melyek helyett nemhogy más, jó szókat ajánlana, de amelyeket maga is szélteben használ. Brassai szerint Szarvas Gábor még feltételes kegyelmet sem ismer olyan szabálytalan képzésű szóknak, melyeket a használat életben tart, pedig a szokás „hatalmasabb minden nyelvészeti elveknél, szabályoknál és törvénycikkeknél“ s az oly sokat „hurbolt nyelvérzéknek“ is ez az alapja. És végső elemzésben csak az új szokásnak az ő szokással való harcáról van szó. Szarvas Gábor módszeresen képzett nyelvész, aki a nyelvtörténet és a rokon nyelvek területéről nem távozik, bármilyen szép elméletek és elvek kedvéért sem. Brassai megvesztegethetetlen, tiszta és éber nyelvérzéke és nagyon alapos nyelvtudományi ismeretei mellett — filozófus is volt, aki kedvvel üzte a nyelvi tények filozófiai, magasabb szempontból való magyarázatát. Nem szeretnök, hogy félreértsenek. Nem arról az ő korában divatos nyelvtudományi metafizikáról van szó, amely a szógyökök és jelentéseik között megfelelő „adaequátóságokat“ keresett, mint ő mondja, s amit visszautasít és kipellengérez, hanem a mondatfűzésben nyilatkozó munkájáról a nyelv geniusának. Ezt a szempontot Szarvas Gábor mindig gúnyolta s az orthologia következetesen kiutasította a nyelvtudományból.

Balogh Péter, aki Brassaitól nyelvészeti kérdésekben nagyon sokat tanult s akinek vele heves polemiái voltak, egyízben méltán panasolja, hogy nem tudni miért, divatba jött a nyelvi jelenségek filozófiai szemléletét és magyarázását bizalmatlansággal tekinteni; pedig meggyőződése, hogy a vizsgálás ez emelkedett szempontjának kitiltásával a nyelvtudomány csak veszíthet.

Brassainak mindkét oldalon szemére vetették álláspontja két-kulacsosságát. Szarvas azt mondotta róla, hogy egész gondolkodása, a nyelvről és jelenségeiről vallott felfogása, ismételt nyilatkozatai a nyelv dolgában a konzervatív érzelemtől — az orthologia táborába utalja s mégis érthetetlen hevességgel az ellen hadakozik. Ballagi pedig, akit szinte durva kötődéssel Bloch Mór(ic)nak mond s kinek szótáránál azt az egyetlen érdemét állapítja meg, hogy a neologismusokat válogatás nélkül összegyűjtötte, azt mondja róla, hogy hiába hadakozik a neológiával, tulajdonképen ő is neologus. Hoi itt az igazság?

Brassai egy ízben így foglalja össze a két irányról véleményét: „A palaeologia akarata jó, ügye szent, de eljárása rossz, célszerűtlen, kártékony. A neológiának is meg kell adni, hogy jó

volt az akarata, mert a nyelvet tökélyesíteni óhajtotta. De rossz volt az elve, mert a nyelvszegénység hamis eszméjéből indulván ki, a tökélyesítést a magyar nyelv *minden áron* való gazdagításával akarta eszközölni.¹⁾ Ez a nyilatkozat nem igazít el. Elismeri mindkét irány jó akaratát, de elítéli mindkettő eljárását. Van azonban egy másik nyilatkozata, amely némileg eloszlatja kételkedésünket.²⁾ Ballagi „következetlenséggel“ vádolja őt, mert hevesen támadja a Nyelvőr-consortiumot, holott ezek az ő részén volnának. Erre így felel Brassai: „Igen-igen nagy különbség van az én álláspontom és a Nyelvőristáké közt a neologusokkal szemben. *A neologianak egy fontos, sőt voltaképi előnye van a Nyelvőrista felett*“. A neologus a nyelvet szerves lénynek tekintti, mely eszköz a gondolatok kicserélésére. Szócsinálásban nem téveszti el a célt, hogy a szó az egymást értés szerve legyen. Ha néha hibázik, vagy megbocsájtatható, vagy ha nem, kigyomláható! „Szóval a neologus — és én is vele kevés kivétellel — azt hisszük, hogy *ő egészben véve a nyelvet fejleszti és gyarapítja*. A Nyelvőrista azonban a nyelvet élettelen, rideg anyagnak tekintti, ezt bontja szét és rakja össze s nem gondol sem az egészek, sem az elemek további működésével. Kritikája olyan, mint az anatomus kése, mely a holttestben szerveket fedez fel, de ezeknek élő szerepe ismeretlen marad előtte.³⁾

E nyilatkozat fogantyt ad kezünkbe álláspontja megítélésére. Ebből látjuk, hogy Brassai közelebb állott a neologióhoz, mint a Nyelvörhöz s azt is, hogy miért. Ő a nyelvet nem holt anyagnak tekintette, melyet ízekre lehet szedni, mint az anatomus a holttestet ízekre szedi, hanem szerves lénynek, melynek rendeltetése az érzelmek és gondolatok kicserélése. Az a „szóhasogatás“, melyet az etymologia alapján álló nyelvtudósok végeztek, nem tetszhetett annak, aki *A magyar mondat*-ról szóló korszakos tanulmányait azzal a híressé vált „elfogultsággal“ vezette be, hogy ő a nyelvet csak az emberrel kapcsolatban tudja vizsgálni. És kétségtelen, hogy Brassai — habár elég gyakran járt el következetlenül a nyelvhelyesség egyes adott kérdéseiben — mikor színt kellett vallania, hogy hát melyik irányhoz is áll közelebb, alapvető elvi felfogásához e nyilatkozatában következetes maradt.

Próbáljuk ezek után levonni e fejtegetések tanulságait.

¹⁾ Egy hirdetmény, Magyar Nyelvőr, 1872.

²⁾ A magyar nyelv Ellenőre. 1882.

³⁾ Gál K. Brassai küzdelmei a magyartalanságok ellen. 30–31. l.

A nyelvhelyesség kérdésében három nézetet lehet egymástól elkülöníteni. Egyik az *irodalomtörténeti*. Ezt vallja Szarvas Gábor és a Nyelvőr egész tábora. Eszerint a nyelvhelyesség kérdésének mértéke a mult idők nyelvhasználata s a helyesség kérdésébe csak az szólhat bele, aki ismeri a régi nyelvet. Ez a felfogás nem ismeri el az analógiás képzéseket. A hangtörvényeken alapuló változásokat hol elismerik, hol nem. Megdönthetetlenül helyes ez az álláspont? Lehet-e egy nyelv fejlődését elmult korok fejlődési fázisainak álláspontjáról nézni, értékelni és irányítani? Mikor még azt is tudjuk, hogy mennyi idegen hatás alatt fejlődött nyelvünk mind a mai napig? Aztán vajjon egy beszélt nyelvnek kell egy régen letűnt irott nyelvhez alkalmazkodnia? Nem természetesebb volna, hogy az irott nyelv alkalmazkodjék a beszélt nyelvhez? Aztán mely korig menjen vissza a kutatás a nyelvhelyesség kérdésében? Ha ezt a felfogást magunkévá tesszük, ebből logikusan az következik, hogy a régi nyelvhasználatból való eltérés — már helytelen, már romlás, ami pedig nyilván ellenmond a tényeknek. Hiszen akkor a nyelv megmerevednék, megállana fejlődésében s nem tudna eleget tenni a haladó kor fejlődése mellett rendeltetésének.

A másik felfogás, melyet Schleicher és Müller Miksa képviselnek, a *természettudományi*. Eszerint a nyelv élő szervezet, mely folytonosan változik s így fejlődik. E fejlődést megállítani nem lehet, ha egy nyelvi alak kifejlődött, joga van hozzá, hogy éljen. Amit többen használnak, az a jobb, amit általánosan használnak, az a legjobb. A nyelvjárások a nyelv valóságos vérkeringése. A nyelvhelyesség kérdésében mindenki szakértő. Első pillanatra is látszik e nézet tarthatatlansága. Ha az általános használatu szó a legjobb, akkor két vagy több ilyen használat közül egyik sem lehet jobb. És ha most egy új alak válik általánossá, akkor az a jó? Hát a régi most már jó lesz vagy rossz? Ha az általános használat dönt, akkor egy keletkező új alak nem egyezik meg a használattal, tehát helytelen. Így változtatni sem szabad a nyelven s ezért merevedik meg; vagy ha nem, akkor a helyesség ellen való szüntelen vétkezés révén fejlődik.

A harmadik nézet az *új grammatikai iskola* álláspontja. Kiindulópontja az, hogy a nyelv a közlés eszköze. Ebből foly, hogy az a nyelvhasználat a legjobb, amely a közlendőt legjobban közli. És rossz az a nyelvi alak, amely a közlendőt vagy nem, vagy tévesen érteti meg a hallgatóval. A nyelvhelyesség kérdését részben a beszélő, nagyobb részben a hallgató érdeke dönti el.

Látni való, hogy ez az álláspont lényegében ugyanaz, mely a használatot tekinti legfőbb normául. De itt meggondolandó, hogy egy kifejezés nem azért jó, mert használatban van, hanem azért van használatban, mert jó. A nyelvhelyesség kérdésében nem a nyelvtudós és nem a statisztikus dönt, aki a használatot megfigyeli, hanem a nyelvfilozófus, másrészt a nyelv avatott kezelője, a jó szónokok és írók. „A nyelv nem egyszer mindenkorra kibocsátott papírpénz, melynek anyaga, mennyisége és értéke változtathatatlanul meg van állapítva, nem is természeti produktum, melynek az embertől független élete, mozgása van, hanem műtermék, mely változik és kopik, mert használják, de fejlődik és javul is.“¹⁾

Ez volt a nyelvtudomány álláspontja a nyelvhelyesség kérdésében, mikor Szarvas Gábor meghalt és a Nyelvőr szerkesztését Simonyi vette át. Az új szerkesztővel új irány kezdődik a Nyelvőr életében. Simonyi a beköszöntőjében röviden körvonalozza programját. Az elvi fejtegetéseket háttérbe szorítja, a tudományos eredményeket népszerűsíti. Olvasóit akarja munkatársakul megnyerni: „hiszen már maga nyelvérzéke képesít mindenkit, hogy anyanyelve s kivált a nyelvművelés kérdéseire hozzászólhasson, mert ez utóbbiakban az eligazodás nagyrészt a nyelvérzék s az izlés dolga.“ Budenz és Szarvas Gábor még megleckéztették azt, aki nyelvérzékére hivatkozva mert hozzászólni a nyelvhelyesség kérdéseire. És Szinnyi József Szarvas Gáborról szóló nekrológiájában²⁾ már azt mondja, hogy „a nyelvhelyesség kérdésében ma már eltér felfogásunk a Szarvas Gáborétól.“

Szarvas Gábor hívei hamar észrevették a Nyelvőr irányváltását. A szerkesztőt interpellálják e miatt.³⁾ Hivatkoznak Noreen, Darmesteter, Setälä, Gaston Paris-ra, kik szerint: „nem a nyelvtudomány ítéli meg a nyelvbéli kifejezés helyes vagy helytelen voltát, hanem a közhasználat“. S hivatkoznak Brassaira, aki legújabbban azt tanítja, hogy nyelvi kérdésekben a norma az usus és a grammatikai szabályok nem kötelezők. (Fővárosi Lapok, 1895. III. 16.) Hiszen ez — mondják — a mult minden tévedésének szentesítése. Simonyi feleletében — kiméletesen ugyan, de mégis megmondja, hogy Szarvas nem méltatta eléggé, hogy az irodalmi

¹⁾ E nézetek ismertetését lásd Nyelvtud. Közlemények 1893. Sebestyén K.: Adolf Noreen, Über Sprachrichtigkeit.

²⁾ Egyetemes Philologiai Közlöny, 1895.

³⁾ Magyar Nyelvőr, 1896.

nyelvnek bizonyos fokig mégis külön s a nyelvjárásoktól független élete van. És idézi Humboldtöt, aki nem tart mindent a nyelv javításának és gazdagításának, ami első tekintetre annak látszik, mert ügyelni kell az illető nyelv sajátosságaira. Aztán a nyelvhelyesség kérdéseit nem pusztán a grammatika s a nyelvtörténet szemüvegén át kell megítélnünk, hanem nagy tere van itt a célszerűségnek, a tapintatnak, az ízlésnek, a nyelvérzéknek. Szóval a nyelvhasználat nem a nyelvtan, hanem a stilisztika kérdése.“ Ez a felelet igazolja Brassait, aki a régi nyelvet nem tartotta normának, aki gúnyolódott a „göcseji utassal“, de elejétől végig a magyar nyelv sajátos alkatát eltorzító „kocsintások“ ellen harcolt.

A kritika és kifogás a Nyelvőr ellen csak nem némul el. Kifogásolják, hogy színvonala alább szállott, tárcaszerű cikkek vannak benne s igen sokat dicsér, kritikája veszít szigorúságából. A felelet megint az, hogy a Nyelvőrnek a nyelvhelyesség és nyelv-mívelés kérdéseivel gyakorlatilag kell foglalkoznia és nem kenyere a csupán gáncsolásban kimerülő módszer. Ime, az a „magas philologia“, melyet Brassai annyiszor emlegetett gúnyosan, most már megértőbb.

A *Jelenkor* (szerk. Palágyi Menyhért) 1896-ban pályázatot hirdet idegen szóknak magyar szavakkal való fordítására. Sebestyén Károly¹⁾ élesen kikel a szócsináló düh, a tökéletes tájékozatlanság ellen s kérdi: „Megváltozott a Nyelvőr célja azóta, hogy Szarvas Gábor 1872-ben az első számban kifejtette? . . . Tanítványa Simonyi Zsigmond Szarvas Gábornak vagy ellenfele? Követője-e halála után, aki volt munkatársa, jobb keze életében? Miért dicsérnek bennünket? Hogy merik azt mondani, hogy a Magyar Nyelvőr megjavult Szarvas óta, mert az az ember arra törekedett, hogy nyelvünket elszegényítse, eldurvítsa?“

Dr. Gál Kelemen.

1) A nyelvújítók. Magyar Nyelvőr, 1896.

Emlékezés Dávid Ferencre, halálának 350-ik évfordulóján.¹⁾

A brassói unitárius egyházközség nagyrabecsült lelkésze felkért, hogy tartsak egy felolvasást nagy vallásalapítónkról, *Dávid Ferencről*, aki épen 350 évvel ezelőtt szenvedett mártirhalált szép Déva várának egy.sötét börtön odujában. Eleget téve a felhívásnak, hálát adok Istennek, hogy épen református templomban szólhatok Dávid Ferencről, mert ebben a tényben az idők szellemének kiengesztelődését látom.

Dávid Ferenc eszményi alakja sok ideig el volt felejtve, nemcsak azért, mert a magyarnak jellemző vonása a nagy embereiről való megfélekedezés, hanem azért is, mert unitárius volt. A történelmi igazság azonban bontakozik a legnagyobb magyar reformátor megítélésében. Ma már a más nézetet vallók is elismerik, hogy Dávid Ferenc a reformáció fejlődési fokain mindenütt nagy volt és maradandót alkotott. Ma már, mi erdélyi unitáriusok sem vagyunk magunkra. Különösen a világháboru óta Anglia és Amerika unitáriusainak megmozdulása reánk tiszteletet és megbecsülést hozott minden felekezet részéről. Dávid Ferenc eszméi pedig útat törtek az új világba is és épen a napokban hallottuk a Dávid Ferenc halálának 350-ik évfordulóján rendezett ünnepségen, az amerikai kiküldött unitárius lelkész, Melvin S. Welke-től, hogy ők is jól ismerik és nagyrabecsülik a mi Dávid Ferencünket.

A számomra engedélyezett rövid időt használva, szólani akarok *Dávid Ferenc jelentőségéről* s arról, hogy *mit köszönhetünk neki, mi, Erdélyiek?*

Dávid Ferenc a XVI. sz. szülöttje. E században alig volt csöndes, nyugodt hely egész Európában. Mindenfelé tülekedés, szorongás; erős csatákat vívnak karddal és tollal, s nagy átalakulások vannak. A politikai és társadalmi ellentétek mellett most már egy

¹⁾ Felolvasatott a brassói unitárius egyházközség Dávid Ferenc emlék-ünnepélyen a református templomban 1929. nov. 24-én.

újabb válaszfal is van: a vallás. A reformált egyházak egymással s a katholicizmussal szemben úgy állanak, mint ádáz ellenségek. Ellentétek, ellenmondások mindenben, úgy, hogy megközelítőleg is nehéz volna e korról tiszta képet adni. Rombolás, építés, gyülködő ellenségek testvéri frigye, a világosság harca a sötétséggel, a tudatlansággal, a durvaság találkozása a krisztusi szeretettel, az érzelmek és indulatok sötét chaosa, melyből új élet, új világosság, új társadalom születik.

A viaskodó és jivivódó XVI. századnak egyik legtipikusabb egyénisége: *Dávid Ferenc* volt. Szász kisiparosnak és magyar anyának magyar nevelésű gyermeke. A reformáció bölcsőjében, Wittembergben tanult s már ott hajlott a reformáció felé. A nyugatról jövő reformáció szelleme különben Erdélyben sem volt ismeretlen, sőt a mohácsi vész után nálunk is kezdett mind erősebbé válni. Még Szapolyai János alatt, ennek akarata ellenére is akadálytalanul terjed az új szellem s 1533 óta már Honterus is működött. Kezdetben a Luther vallása terjedt el, különösen a szászok között. Dávid Ferenc külföldről hazajöve 1552—54 között péterfalvi plébános. Ez az az idő, mikor ő is áttér a kath. egyházból a lutheránusba. Dávid Ferenc még ekkor nem jutott el a tisztultabb teol. eszmékhez és ellenfeleivel Stancaroval és Kálmáncsehi Mártonnal szemben fényesen megvédelmezte a Szentháromságot, Krisztus Istenségét és az úrvacsorában Luther nézetét. Melancthon és Luther hitelvei mellett nyilatkozott s ezeknek hatása alatt az 1558. tordai országgyűlés csak a r. kath. és lutheri egyházakat ismerte el törvényesen. *A lutheránus egyház tehát megszilárdulását és törvényesítését köszönheti Dávid Ferenc kiváló képességeinek.*

Dávid Ferenc a lutheránizmus megerősödése idejében az ágostaiak szuperintendese, neve ismert volt már külföldön is. Nemsokára megkezdődött Dávid Ferenc átmeneti munkássága a kálvinizmus felé. Hogy mi indította Dávid Ferencet e lépésre, ezt sokféleképpen magyarázzák, de már a szász történetíró, *Haner* is látta, hogy Dávid lelkében *kételyek* támadtak s ezért hajlott a kálvinizmus felé. Azt akarta, hogy a magyarságot és a szászszágot egy közös vallásban egyesítse, de miután látta, hogy ez nem sikerül, a kálvinistákhoz csatlakozott, akik „*két kézzel fogadták, ajándékokkal halmozták el*“.) Ez világosan mutatja, hogy *ki* volt már akkor Dávid Ferenc. Ahol ő volt, ott biztak a sikerben.

¹⁾ Jakob Elek: Dávid Ferenc emléke. Budapest, 1879. 40—41 l.

Dávid Ferenc most már támadja a lutheránizmust, első sorban az urvacsora kérdésben s e vitákban megmutatja egyéniségének legjellemzőbb vonását, midőn kijelenti, hogy ő: „inkább eltüri a számüzetést, mintsem a megismert igazságot megtagadja“. ¹⁾ Hiába int az urvacsora szeretetre és buzdít egységre, Dávid Ferencet és az ő nézetét vallókat kizárták az egyházból s így a Kálvin hitét vallók megalkották a *kolozsvári* vagy *Dávid Ferenc* vallását, melylyel szemben a lutheránizmust *szebeni* vallásnak nevezték. Ezzel az erdélyi protestántizmus két részre szakadt, de Melius és Dávid Ferenc egy táborban voltak. A szászok, akik eddig Dávid Ferencet dicsőítették, mostantól kisebbíteni törekedtek, apostatának, hitelhagyónak nevezték.

Az urvacsorai kérdésben megkísérelték a kiegyezést a szászok és magyarok között, de az nem sikerült s így a küzdő felek véglegesen szétváltak s 1564-ben a református vallás is törvényesített. Dávid Ferenc lett a reformátusok *püspöke* s nemsokára a fejedelem udvari papja.

A református egyház Erdélyben törvényesítését nagy részben Dávid Ferencnek köszönheti s így méltán ünnepelhetjük együtt, itt, a református templomban, reformátusokkal, Dávid Ferenc halálának 350-ik évfordulóját.

A mindig forrongó Erdélyben is folyton változtak a vallási ügyek, mint általában mindenütt a XVI. században. Az Erdélyt foglalkoztató kérdések között a legfontosabb a vallás volt. Egykori feljegyzés szerint — a fejedelemtől kezdve mindenki — „este, reggel, éjjel, nappal, falun-városon, étel-ital között“ ²⁾ a köznép is vallásos kérdésekkel foglalkozott s vitatkozott. Míg így halad elő a reformáció Erdélyben, addig a külföldön nagy harcok folytak *Servet* munkája nyomán a Szentháromság kérdésében. Valószínű, hogy *Servet* nyomán kezdi hirdetni Dávid Ferenc már 1560-tól *Isten egységét*, amiből nyilvánvaló az is, hogy Erdélyben az *Isten egység eszméjét* először nem Blandrata, hanem Dávid Ferenc hirdette. A mindig újabbat váró korszak készen állott s mondhatni várva várta Dávid Ferenc új eszméinek a befogadását.

A mérsékelt szászág hű marad nemzeti reformátorához, Lutherhez, de a magyarság s különösen a székelység szabadelvű

1) Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke. Budapest, 1879. 46. l.

2) U. o. 181. l.

természeténél, szabadságszeretetenél fogva tömegesen csatlakozik a magyar nemzeti érzésnek és szellemnek leginkább megfelelő unitárius valláshoz. A szabadság elve, szeretete benne van a magyar ember vérében, jellemében. Ez a magyarnak az egyetlen keletről hozott erénye, amit a nyugati kultúra még nem tudott megsemmisíteni. Ha a honfoglaláskori magyarság ősi, pogány Istenében a szabadságát védelmezte, úgy könnyen megérthető, hogy miért csatlakozott oly tömegesen ahhoz a valláshoz, amely legszentebb egyéni jogainkat általánossá teszi.

Ami a svájciaknak Genf, a németeknek Wittenberg, azzá lett Dávid Ferenc munkássága következtében Kolozsvár a magyaroknak. *Kolozsvárt* született meg az *egyetlen magyar keresztény egyház*: az unitárius egyház.

Dávid Ferenc helyzete eszméinek kifejtésére elég kedvező; a fejedelem kegyeltje; sok személyes jó barátja volt a szellemi arisztokrácia és a főnemesség körében. Eszméinek terjesztésére a tudósoknak latin nyelven ír, de hogy a nép is megérthesse műveit, legtöbbször magyarul is kiadja s ez által megbecsülhetetlen szolgálatot tett nemzeti irodalmunknak. Dávid Ferenc *Hitvallását* először 1567-ben foglalta össze, azután is többször kiadta, melyekben itt-ott van némi eltérés, de a lényege mindig ez: 1. Egy az Isten. 2. Jézus nem Isten, hanem ember. 3. A Szentlélek sem Isten, hanem „lelkünknek ereje és hatalma, mely a cselekedetekben nyilvánul“, tűz, mely „felgerjeszti szívünket és lelkünket“. ¹⁾ Hitvallásában teljesen a szentírás alapján áll, azt tanította, amit Jézus és később az apostolok: Isten egységét.

A politikai viták helyett akkor a teológiai viták voltak a mindennapi beszéd tárgyai. Dávid Ferenc kitűnő vitatkozó volt; óriási tudásával mindenkinek imponál. Belső hév hevíti, soha sem cseng üresen. Szavai gyűjtanak. Főérveit mindig a biblia és az ethika szolgáltatja. Ellenfeleivel szemben erőszakhoz nem nyúl, fejedelmét arra nem ösztönzi, sőt kijelenti, hogy „legyen szabad nekik irni, tanítani, őket hárhoztatni, általában, amit ügyükben tenni akarnak, adassék mindenre teljes szabadság“, ²⁾ majd így folytatja: „Amit Krisztus eltűrt, nekik is el kell tűrniök mindent és az égi Atyát kérik, hogy akik őket káromolják és üldözik, vakmerőségüket ke-

¹⁾ Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke. Budapest, 1879. 157 l.

²⁾ U. o. 83 l.

gyelmesen bocsássa meg s *ne verje, de áldja meg.*¹⁾ Így csak az beszélhetett, aki a reformáció nagy gondolatát, a szabadelvűséget teljesen átérezte s aki bizott igazságában és aki csak haladást remélt az isteni igazság keresésétől.

Az 1568. év nagyjelentőségű, mind az erdélyi reformáció történetében, mind Dávid Ferenc életében. Ebben az évben a tordai országgyűlés kimondta, hogy „a prédikátorok minden helyen hirdessék az evangéliumot, kiki az ő értelme szerint és a község tartasson olyan prédikátort, akinek tanítása ő neki tetszik. A religióért senki ne szidalmaztassék, mert *a hit Isten ajándéka.*”²⁾ Ime Dávid Ferenc szellemének győzelme. Mig a művelt nyugaton korlátokat emelnek a szabadelvű eszmék terjedésének, addig Erdélyben, megelőzve az egész világot, törvényben kimondják a legtisztább keresztényi szellemmel, hogy hitéért üldözni, szidalmazni, fogságba ejteni senkit sem szabad. Örök dicsősége ez János Zsigmondnak, Erdélynek s az unitáriusoknak, mert nyilvánvaló, hogy az unitárius szabadelvű szellem sugallta ezt az örökre emlékezetes határozatot. Az unitárius szellem és Dávid Ferenc közreműködése van abban, hogy Erdély a lelkiismereti szabadság klasszikus szülőföldje lehetett.

Ettől az évtől kezdve a kolozsvári főtéri nagytemplomban is magyar beszédek hangzanak el s így Kolozsvár, a reformáció szabadelvű irányának felkarolása után, magyarrá lesz s ebben Dávid Ferencnek és az unitáriusoknak érdeme elvitázhatatlan.

Az 1569-iki nagyváradi disputáció az a határ, mikor az unitarizmus hatalma tetőpontján áll és ekkor a legnagyobb az erdélyi reformátusság veszedelme.

Dávid a nagyváradi disputáció nagy sikere után is lázasan dolgozik. Ragaszkodni a bibliához, abból semmit el nem venni, semmit hozzá nem tenni, visszatérni az őskeresztények egyszerű, tiszta elveihez: *erre irányult Dávid Ferenc reformátori működése.* Új egyháza erkölcsstani elvéül pedig ezt tűzte ki: „*Istent és embertársait szeretni*”³⁾ ami lényegében az evangéliumi erkölcsstan követelménye.

Az unitárius vallás 1571-ben történt törvényesítésével államjogilag is diadalra jutott, de nemsokára nagy unitárius fejedelmünk, *János Zsigmond* meghalt s ez mérhetetlen csapás volt a fiatal

1) Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke. Budapest, 1879. 134. l.

2) U. o. 93. l.

3) U. o. 65 l.

unitárius egyházra. Ha János Zsigmond még legalább egy évtizedig él, vagy utána Békés Gáspár következett volna a trónra, akkor az unitarizmus, a benne rejlő eszmei erő hatalmánál fogva, Erdélyben megközelítette volna az egy akol, egy pásztor gondolatát.

Dávid Ferenc fejedelme halála után is tovább dolgozik, mert, amint mondja: „*Akiket Isten lelke megvilágosított, nem szabad hallgatniok, sem az igazságot el nem rejthetik.*“ Minden erejével azon munkálkodik, hogy: „Isten dicsősége terjedjen, az egyház épüljön, dühöngjön bár és mondjon ellene az egész világ.“¹⁾ Amint e szavai is mutatják, jelleme, szellemének megnyilvánulása olyan egészek, mint amilyennek kell lennie a világreformátoroknak. Elszánt, bátor, merész szellem, aki egyaránt tud szólni az értelemhez és a szenvedélyhez, aki ékesszólásával viharokat tud kelteni a tömegben s viszont, uralkodni is tud rajta. Komoly, finoman szilaj, mint a protestáns reformátorok, de emellett volt benne nemes szelidség, ami a nála tapasztalt mértékben egy reformátornál sem volt meg. Mint Krisztus igazi követője, *türelmes* volt s tetteivel igazolta, hogy pecsétjében a *bárányt*, a szelidség, jámborság jelképét, nem jótalanul használta. Bátran vitte az igazság fáklyáját s szabadelvűségével megmutatta nekünk a világosságot, amit Jézus Krisztus hozott a világra. Harcra kész mindig, mint minden hódításra vágyó; meg volt győződve, hogy az igazság abszolút s így legyőzhetetlen. Mindent csak igazsággal és az igazságért tesz. Hirdeti, hogy: „az igazságnak az az állapotja e világban: szidalmaztatik és gyaláztatik, de épen ez által naponta növekedik és világosodik, nem az emberek beszéde, de Isten elvégzett tanácsai és akarata szerint.“²⁾ Dávid minden erőfeszítése gyengének bizonyult az Erdélybe behozott cenzurával szemben, amely az unitárius szellem terjedését megbénította s annak nemes lelkű képviselőjét, az igazság apostolát 350 évvel ezelőtt a dévai börtönbe juttatta.

Mi volt a bűne Dávid Ferencnek? Bírái szerint újjító volt. Epitáfiuma pedig ezt mondja: „A hamisat igazként hinni nem bírtam. Az igazat kimondtam, a nem igazat tagadtam. Ezek az én bűneim.“³⁾ Mint az élet diadalmas művésze, nyugodtan tűrt s bátor lélekkel lett Déva várában mártírjává kora szülöttjének: *a lelkiismereti szabadságnak, a szabadelvűségnek*. Halála szép volt, mert

1) Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke. Budapest, 1879. 183. l.

2) U. o. 191. l.

3) U. o. 243. l.

igazságtalanul szenvedett s így munkásságát halálával is megtermékenyítette. Korát századokkal megelőzve, nemcsak szavakkal, hanem valóságban is megjelölte a protestántizmusnak és a haladásnak egyedüli útját: *a szabadelvűséget.*

Dávid Ferenc szellemi erejének értékelése nincs még tisztázva a magyar irodalomban s erkölcsi nagysága még nincs kellően ki-domborítva, de napjainkban már meglátta a legnagyobb magyar reformátornak tragikusan szép arcát, korunk egyik legnagyobb tehetségű írója s „*titáni*“ alakjának az európai szellem történetében jelöl helyet. Csodálatos véletlen, hogy épen református ember sugározza az igazság szellemét a lángeszű Dávid Ferenc felé. De hisszük, közel van az ideje már annak, hogy mások is oda helyezik majd Dávid Ferencet arra a magaslatra, amely őt méltán megilleti az európai nagy szellemek sorában: Luther és Kálvin mellé és bizonyos vonatkozásokban föléjük.

Dávid Ferenc dicsőségének fénye 350 év történelmi távlatából is buzdítóan szól felénk, unitáriusok felé és arra int, hogy hűségesen tartsunk ki eszméi mellett. Az ősök erős, öntudatos, hitvallásos lelkét felébresztve, szilárd lélekkel valljuk és hirdessük a mi tiszta jézusi, evangéliumi hitünket s e mellett törhetetlenül álljunk meg. Dávid Ferenc maga egy tiltakozás volt a lelkiismereti szabadságnak bárminemű korlátozása ellen. Ezt a szellemet kell tovább is ápolnunk, mert minket, magyarokat, szabadelvűségre és békességre hívott és tartott meg az Úr.

Dávid Ferenc szelleme intően szól nemcsak az unitáriusokhoz, hanem az egész magyarsághoz is. Jellemszilárdságra, új, erős hitre, lelki újjászületésre van ma leginkább szükség s mi a jövő magyar nemzedéknek nem állíthatnánk ezen erényekben szebb, elragadóbb példát, mint a Dávid Ferencét. Félre a szétbontó törekvésekkel, keressük mindenkor az összekovácsoló erőket, melyek összetartsák a jövő magyar nemzedéket. Türelem és szeretet int felénk Dávid Ferenc példájából. Szeretet, melynek nincs felekezete, nincs nemzetisége. A szerető szív mindenkiért dobog s ennek a szívnek beszédjét mindenki megérti. Együttműködés, együttépítés szeretettel, ez legyen a mi közös eszményünk, mert mi, magyarok, termelő erőnket mindaddig kellően nem tudjuk kifejteni, míg nem helyezkedünk dogmamentesen arra a magaslatra, hogy: *„Csak egy vallás van a világon, a krisztusi szeretet.”*

Szentmártoni Kálmán.

Vajdakamarási Lőrinc pap.

(Az Erdélyi Irodalmi Szemle 1929. VI. évi. 1—2. számából.)

Szinnyei József a *Magyar Írók Élete és Munkái*-ban¹⁾ megemlíti *Vajdakamarási Lőrinc papot* és két ritka verses munkáját.²⁾ Életrajzi adatokat azonban nem ismer róla s mindössze annyit ír, hogy kolozsvári református pap volt, — de ez is tévedés.³⁾ A régebbi írók közül viszont Aranyosrákosi Székely Sándor, kétségtelenül Uzoni Fosztó István nagy kézíratos latin unitárius egyháztörténete nyomán,⁴⁾ Vajdakamarási Lőrincet 1592-ből mint gyerővásárhelyi unitárius papot említi, de ő nem ismerte irodalmi működését. Székely Sándor adatát idézi aztán az Erdélyi Református Egyházkerület 1871-i Névkönyvében a gyerővásárhelyi egyházközség történetének névtelen írója, de ez az író, bár semmi ellenkező adata nincsen, egyszerűen nem hiszi el, hogy Gyerővásárhely valaha unitárius egyházközség lehetett s így azt sem, hogy Vajdakamarási Lőrinc is unitárius pap volt.⁵⁾

Ez a kérdés azonban nem hit-, hanem ténykérdés.

Vajdakamarási Lőrinc unitárius papságát az Unitárius Egyházközség levéltárának legrégebb (1587—1605) jegyzőkönyvéből⁶⁾ három különféle adattal igazolhatjuk. Ezek az adatok egyszersmind néhány érdekes vonást szolgáltatnak e XVI. százévi írónak teljesen ismeretlen életrajzához is.

A legelső adat az 1592 június 3-i tordai zsinat egy határozatában fordul elő. E zsinatot Hunyadi Demeter superintendens alatt tartották s az szigorú határozatokat hozott a zsinatról ok és enge-

¹⁾ XIV. 778 l.

²⁾ *Ighen szép Historia, az Jason kirallynak hazassagarol*. Kolozsvár, 1581. 4r. 6 szil. lev. Meg van a M. Tud. Akadémiánál és a marosvásárhelyi gr. Teleki-könyvtárban. Szabó Károly *R. M. K. I.* 183 sz. *Szép Tanosag. Az iöuendő rettenetes itilet napiaröl*. Kolozsvár, 1591. 4r. 4 lev. Egyetlen csonka példánya a pesti ref. koll. könyvtárban. Második kiadás Debrecen, 1596. Meg van a M. N. Muz. és a debreceni ref. koll. könyvtárban. Szabó K. *R. M. K.* 246 és 282 sz.

³⁾ A kolozsvári ref. egyházközség 1568-ban megszűnt s csak a XVII. sz. első évtizedében szerveződött újra. Első papja Maróthi Traszki Lukács volt. Pokoly József: *Az erd. ref. egyház története*. II. 36—37 l.

⁴⁾ A. Székely Sándor: *Az unitária v. illás történetei Erdélyben*. Kolozsvár, 1839. 197 l. E mű lényegében Uzoni Fosztó I. munkájának kivonata.

⁵⁾ Id. mű 31—32 l.

⁶⁾ *Protocollum generale et partiiale consistorii*. Vegyesen vannak benne zsinati és consistoriumi végzések. Legtöbb a válópör. Eredetije az Unitárius Vallásközség (Status) levéltárban Kolozsvárt.

dély nélkül elmaradó papokra s egyszersmind az iskolamestereknek is köteleességükké tette a zsinaton való megjelenést.⁷⁾ De nevezetes intézkedése volt a zsinatnak, hogy négy papot rendelt, „kik Déva felé alá menjenek és az ecclesiákat, patronusokat az igaz religioban tanításokkal konfirmálják“. E négy pap közt ott találjuk *Vajdakamarási Lőrinc gyerővásárhelyi prédikátort*.⁸⁾

Ugyanebben az egyházközségben szolgált a következő év elején is. Az 1593 április 12-én Kolozsvárt, már Enyedi György püspök vezetése alatt tartott zsinat jegyzőkönyve úgy említi Vajdakamarási Lőrincet, mint a kalotai egyházkör esperestjét,⁹⁾ aki gyerővásárhelyi Vámos István és felesége, Kovács Kata, válóperét nem tudta véglegesen elintézni s az ügy így a zsinat elé került.

Érdekességben azonban mindkét adatot túlszárnyalja az 1597 június 8-i kolozsvári zsinatnak az a határozata, mely Vajdakamarási Lőrincet papságától megfosztja.

E súlyos határozatot peres eljárás és tanuvallatások előzték meg, de ezek az életrajzi, vallás- és erkölcstörténeti nézőpontból kétségtelenül nagybecsű adatok — sajnos — nem maradtak reánk. A zsinat ítéletének megokolásából így is megállapítható, hogy Vajdakamarási Lőrinc kétségbeesetten, de eredménytelenül védekezett a vádak ellen s a tanuk egy részét infámisoknak, azaz rosszhirűeknek, megbízhatatlanoknak állította. Maga a zsinat is elismerte, hogy a bevett vallomások közt vannak olyanok is, melyek világi törvényszék előtt nem állhatnának meg. De viszont voltak oly tanúvallomások, melyeket senki sem kifogásolhatott s ezek lényegében a kifogásolt tanúkkal ugyanazt vallották, ami az előbbieket vallomását hihetővé tette s ezért nem lehetett azokat teljesen figyelmen kívül hagyni. De maga a vádlott pap előadásából és ingadozásából is az látszott, hogy teljességgel nem ártatlan. Mivel pedig Lőrinc papot mindenütt, ahol addig lakott, ugyanazzal vádolták, amivel most: a zsinat nem hihette, hogy most azokban a hibákban teljesen ártatlan legyen Magaviseletével egyházának is ártott s a másvallásúaknak alkalmat nyújtott egyháza támadására. Végre, mivel éktelen szitkozódása, főképpen házanépe között bizonyos volt, mindezekért a zsinat elítélte. Az ítéletet többféle nézőpontból való érdekességéért teljes szövegében közöljük.

Sententia Synodi, congregatae Claudiopoli, ad diem octavum Junii, anno 1597. contra Laurentium Vajdakamorasi hec est.

Noha hihető, hogy az be vött vallások között vadnak oly tanok, kik infamiában vadnak, es fassoyok netalan, fü keppen az kwlső törüinben megh nem allanak. De myvel hogy vadnak ollianok is, kik ellen senki nem contradicalhat es azoknak vallassokkal egyywt foli amaz felsőknek is fassioyok. Tecet az Synatnak, hogy az infamissoknak bezedit imezeknek vallassok

⁷⁾ Egyszersmind az elvilágiasodó mesterekre kimondta, hogy „tisztességes öltözetben járjanak, az katona hegyes gallért letegyék és hajokat is katona módon ne vétsék, hanem a filőknek közepire érjen a hajok“.

⁸⁾ Az adatok az i. d. j. könyv 261—62 lapjáról.

⁹⁾ Id. jkv. 45—48 l.

hihetővé tezi, es nem telliességgel megh vetendeők. Masodzor, vizi eziben az synat, hogy Lőrincz pap bezidit vgy viseli, hogy magat telliességgel ki nem feitheti az vitekbnl, hanem titubal es impicallia magat zauauual, honnan itili az Synat, hogy telliességgel nem artatlan. Harmadszor, myvel hogy egieb heliekenys, valahol lakot Lőrincz pap, myndenwtt inkab ezen vitekkel vadoltatott, es myndenwtt magara gyanot hozott. Nem hiheti az synat, hogy mostis telliességgel azokban az kikkel vadoltatik viteknelkwl ligien. Negiedzer, myvel hogy az egiz Ecclesiat nagy infamiaban hozta, es alkalmatossagot zolgaltatott, az my velwnk ellenkezőknek arra, hogy az Istenek igassaga twllők karomlatossik. Wigezetre, holot éktelen zitkozodassa, fw kippen haza nipe között constal. Mind ezekirt teccet az egiz Synatnak, hogy az Pal Apostolnak mondassat köwetwen I. Cor. 5. Cap. w. 11. Si quis, cum frater apelletur, fuerit Scortator aut avarus, aut simulachrorum cultor, aut conviciator, aut ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi ne cibum quidem capiatis ez *Wajdakamarasi Lőrincz papott az my gywlekezetwnkbol ki rekezytwk, ki zamliatljuk es excludatljuk. Kinek nagio bizonysagara köntössit es sewegit, az egiz gywlekezel előtt, hadgiuk es paranczolljuk, hogy levonnyak. Quod et factum est. Ezek megh lewén, az Synat megh engette, hogy holot Lőrincz pap, magat az bwnökben, kikkel vadoltatott, artatlannak mondgia, idei es zabadsaga legien, maga megh igazittassara es tisztitassara kit ha megh chelekedhetek, az Ecclesiat ez utan ez felől megh talalhattya. Datum Caudiopoli, die 18 Jvnij Anno a nato Christo domino 1597.*

A határozatnak tulajdonképen a Pál apostol korinthusbeliekhez intézett I. levelének a megokolásban foglalt 5. fejezet 11. verse az, amiből a vádakra következethetünk. „Ha valaki, habár testvér is, parázna, fősvény vagy bálványimádó, vagy szitkozódó, részeges vagy kapzsi: az ilyenekkel ne éljetez együtt.“

Ha Lőrinc pap e hibáknak csak egy részében is vétkes volt: megérdemelte sorsát. Példaadásra kötelezett egyházi embert ily súlyos hibákkal az egyháznak saját érdekében nem szabad vezető helyen megtűrni. S az ítélet megokolása főlemliti azt is, hogy Lőrinc pap magaviseletével egyházának ártott s a más vallásuaknak a'kalmat nyújtott a maga hibáival egyháza támadására.

Itt valószínűleg a jézsuitákra kell gondolnunk.

Az unitáriusok helyzete Dávid Ferenc elítéltetése és halála után mindenütt megnehezült.

Midőn a megyesi országgyűlés Erdélyből kizárta a jézsuitákat, a református egyház lett a leghatalmasabb Erdélyben s a törvényeket is úgy fogalmazták, mintha az egész Erdély református lett volna.¹⁰⁾ Viszont Báthory Zsigmond előbb titkon, azután nyíltan is mindent megtett, hogy a jézsuitákat újra betelepítse Erdélybe s 1594-től ezek teljes erővel dolgoztak újra itt. Az unitáriusoknak tehát két erős ellenféllel kellett küzdeni. Báthory Zsigmond 1596-ban Náprágyi Demeternek, a róm. kath. püspöknek adta Gyalut, honnan Tornyai Mátét, a református püspököt, eltávolította. Gyaluhoz pedig akkor még unitárius vallású falvak is tartoztak.¹¹⁾ Ezekben a harcias szellemű katolikus püspök kétségtelenül megindította az akciót

¹⁰⁾ Pokoly József: *Az erd. ref. egyház története*. I. 292.

¹¹⁾ Igy Szászlóna. Unitárius volt akkor a mellette fekvő Oláhfenés is. *A Prot. gen. et part. Consistorii* adatainak bizonyága szerint még 1603-ban is unitárius papok voltak itt.

lelki hatalma érdekében is.¹²⁾ A Gyerővásárhellyel szomszédos Mákót 1597-ben a jézsuitáknak adták, — a szomszéd Jegenye pedig előbb is róm. katolikus volt s Kolozsvárt, az unitáriusok főfészkében, erős jézsuita agitáció folyt.¹³⁾ Ily körülmények közt a szorongatott egyháznak súlyos hátrányára szolgált, ha jó példaadásra hivatott papjainak életmódját lehetett az egyház támadóinak kihasználni.

Ezért egészen természetes, ha az egyház igyekezett megszabadulni botránykövétől. Így érthetővé válik a zsinat szigora, amely Vajdakamarási Lőrincet megfosztotta papságától és ennek jeléül papi köntösét és süvegét az egész zsinati gyülekezet előtt levonta róla.

Az egyházi emlékekben nincs adat aztán arról, hogy Vajdakamarási Lőrinc megpróbált volna élni a neki még fennhagyott lehetőséggel, hogy „ideje és szabadsága legyen a maga megigazítására és megtisztítására”,¹⁴⁾ s ha ezt megteszi, még folyamodhatik egyházához. A már akkor idősebb ember aligha el nem késett a megjavulástól s papsága elvesztése az utolsó adat, amit róla ismerünk.¹⁵⁾

Kelemen Lajos.

¹²⁾ *Annae litterae scc. Jesu stb. Fontes R. Trans. V. 36—37.*

¹³⁾ Veress Endre dr.: *A Kolozsvári Báthory egyetem stb.* Erdélyi Múzeumi 1906. 252—53. l. és az előbb idézett forrás 44—45, 48—55, 60—65. l.

¹⁴⁾ L. a szövegben közölt ítélet végső sorait.

¹⁵⁾ Meg kell emlékeznünk még Vajdakamarási Lőrinc származásáról is. Neve kétségtelenül származási helye, *Vajdakamarás* után fölvevett név. E kis kolozs megyei, mezőségi falu a XVI. és XVII. század folyamán a szomszédos Szovát, Kályán, a közeli Szava és más egyházközségekkel együtt az unitárius egyházi jegyzőkönyvek tunúsága szerint unitárius falu volt. Vajdakamaráson az unitárius anyaegyházközség csak 1723-ben szűnt meg. Ekkor a templomot Almási Gergely Mihály unitárius püspök Bethlen József gróffal kötött szerződésben eladta a reformátusoknak. A Bethlenek 1659 óta birtokosok itt. Ekkor (I. 18.) adta a falut Barcsay Ákos fejedelem Bethlen Jánosnak és feleségének, Váradi Borbárának. Apafi Mihály aztán — mivel Barcsay adományait az országgyűlés érvénytelenítette — 1662 február 15-én újra Bethlen Jánosnak és utódainak adta a falut. (L. Kemény József gróf: *Possessionaria*. Comitatus Kolos. Kézirat az Erd. Múzeum levéltárában. A templom adásvételi szerződése közölve az erd. ref. egyházkerület névkönyve 1885. évi 17-ig lapjain.)

Nagy Iván: *Magyarország n. vezetes családjai* IX. k. 117. lapján *Vajdakamarási* előnévvel ír arról a *Pap*-családról, melynek egyedüli tagjaul épen az író Lőrincet említi. Ez kétségtelenül tévedés. V. Lőrincnek a *pap* nem vezeték-, hanem foglalkozásneve volt s *Vajdakamarási Pap* nevű nemes családot sem azelőttről, sem azutánról nem ismerünk. A XVIII. századi református író-pap Kamarásiakat sem tudjuk összeköttetésbe hozni Lőrinc pappal és családjával.

Az Unitárius Irodalmi Társaság választmányi ülései.

I.

Január 11-én d. u. 4 órakor tartotta meg ez évi első választmányi ülését az U. I. T. a kollegium tanári szobájában. Dr. Ferenczy Géza elnök távolléte folytán elnökölt dr. Gál Kelemen. Jelenvoltak dr. Boros György püspök, tb. elnök, Vári Albert alelnök, S. Nagy László főtítká, Hadházy Sándor pénztáros, Kovács Kálmán ellenőr, dr. Várady Aurél, dr. Varga Béla, Ütő Lajos, Márkos Albert, Gálfi Lőrinc, Gálfi Zsigmond választmányi tagok.

Elnök az ülést megnyitja, külön is üdvözölte a megjelentek között az Irodalmi Társaság újonnan választott tagjait, majd felkéri S. Nagy László főtítkárt a tárgysorozat előterjesztésére.

S. Nagy László főtítká, jelenti, hogy a Társaság céljainak minél erőteljesebb szolgálata érdekében az elnökség elhatározta, hogy megkezdí és jövöben rendszeresíteni fogja a felolvasó ülések tartását. Az első ilyen felolvasó ülést Kolozsváron tartanák meg, de vidékre is szándékozván kimenni, tervbe vették már egy tordai estély rendezését is. Választmány dr. Boros György püspök és mások hozzászólása után elfogadja a felolvasó ülések rendezésének tervét s kéri az elnökséget, hogy a felolvasó ülések programjának az Irodalmi Társaság szellemének és hivatásának minél erősebb kifejezésre juttatása céljából dolgozzon ki részletes tervet s annak kidolgozásába vonja be azokat a társasági tagokat is, akiknek a szempontjai vagy ötletei elősegíthetik ezt a célt.

Vári Albert alelnök előterjesztése után kimondja továbbá a választmány, hogy szükségesnek tartja az Unitárius Könyvtár megindítását is s annak szerkesztőjéül S. Nagy Lászlót kéri fel. Egyben kimondja, hogy az Unitárius Könyvtárt a jövöben a saját költségén viszi tovább s felkéri főtítkárt, hogy a korábbi számokból egy-egy példányt esetleg többet is, az irattár részére szerezzen be.

Főtítká előterjesztésére az Irodalmi Társaságoknak folyó hó 19-én, Nagyváradon tartandó közös értekezletére S. Nagy László főtítkárt és Szent-Iványi Sándort küldi ki.

Az alapszabályoknak 3. §-át a választmány elhatározza a kö-

vetkezőképen módosítani, illetve kibővíteni s arról annak idején a közgyűlésnek előterjesztést tenni: Első pont: A Társ. tagjai: tiszteletj, levelező, alapító, rendes és pártoló tagok. *d)* Rendes tag az, akit az unitárius irodalom terén kifejtett munkásságáért a közgyűlés annak külön is megválaszt; *e)* pártoló tag az, aki évente legalább 50 leut fizet tagsági díj címén a Társaságnak.

Hadházy Sándor előterjesztésére a közgyűlés határozata alapján az alapító tagsági díjat 4000—, azaz négyezer leura emeli fel, amelynek ellenében a „Keresztény Magvető“-t díjtanul küldi meg.

II.

Az Unitárius Irodalmi Társaság 1930 február 16-án tartotta második választmányi ülését. Elnökölt dr. Gál Kelemen. Jelen voltak: Dr. Boros György tb. elnök, Vári Albert, S. Nagy László, Hadházy S., Ürmösi Károlyné, Kauntzné Engel Ella, Tóth István, dr. Varga B., Pálffi M., dr. Várady A., Kovács K., Csifó S., Gálfi Lőrinc, Ürmösi József, Kelemen L.

Elnök megnyitójában örömét fejezi ki afelett, hogy Gyallay Domokost, Társaságunk tagját, a Kisfaludy Társaság tagjává választotta.

S. Nagy László főtitkár előterjeszti a nagyváradi irodalmi értekezlet jegyzőkönyvét s azzal kapcsolatos tapasztalatait. Jelenti, hogy Társaságunk hivatalos képvisellete rendkívül kedvező benyomást tett az irodalmi társaságok közös értekezletén, annyival inkább, mert eddig nem is tudtak az Unitárius Irodalmi Társaság létezéséről. A többi felekezetek képvisellete mellett szükség volt a mi megjelenésünkre is. A Váradon megjelent irodalmi társaságok működésével kapcsolatban közli azt a tapasztalatát, hogy mindenik irodalmi társaság rendkívül intenzív munkába kezdett, különösen a Szigligeti vezet ezen a téren s emögött a munka mögött nekünk sem szabad elmaradnunk. Kéri, hogy a közös értekezleten elhatározott irodalomtörténeti ciklusra a Társaság is jelöljön előadókat.

Választmányi ülés megbizta elnökséget, hogy Pálffi Márton, Márkos Albert s esetleg Gyallay Domokos tagtársakat kérje fel egy-egy előadás megtartására s annak részleteit beszélje meg a felkért tagokkal.

Ezzel kapcsolatban választmány még a következő határozatot hozza: Dr. Gál javaslata alapján kifejezi a ciklust vezető Szigligeti Társaságnál azon aggodalmát, hogy a nyári időszak talán nem elég alkalmas a ciklus megtartására. Vári javaslatára, hogy figyel-

mébe ajánlja az illető kor előadásánál Kriza tárgyilagos méltatását, az anyagiak előteremtését pedig megbeszéli a helyi irodalmi társaságokkal.

Dr. Gál Kelemen elnök bejelentésével kapcsolatban Társaság megerősíti azon régi elvi szempontot, hogy az Unitárius Könyvtár sorozatában szépirodalmi művek is közöltesenek.

Vári Albert jelenti, hogy a Keresztény Magvető 2. sz. füzeté gyanánt újlag megjelentette dr. Varga Béla értékes tanulmányát Dávid Ferencről s abból Budapestre 500 darabot rendeltek. Az egy- ives füzet 5 leuért kapható a szerkesztőség útján. Előterjeszti továbbá egy sorozat gondosan összeállított tervét a Keresztény Magvető füzetei számára, amelyet a választmány a legnagyobb ö. ömmel vesz tudomásul s kéri az írókat, hogy segítsék Vári Albertet munkája megvalósításában.

Dr. Gál Kelemen előterjesztésére választmány kimondja, hogy a Keresztény Magvető régi évfolyamait 25% jutalék mellett átadja a Sajtó- és Iratterjesztő Bizottságnak terjesztés céljából.

Meghívó

az *Unitárius Irodalmi Társaság* folyó évi március hó 2-án d. u. 5 órakor az Unitárius Kollegium dísztermében tartandó

felolvasó-ülésére.

Műsor:

Elnöki megnyitó. Tartja: Dr. Boros György püspök, tb. elnök.

Régi unitáriás költőkről felolvas: Pálffy Márton tanár.

Mai költőink verseit bemutatja: S. Nagy László főtítkár.

Elbeszélést olvas fel Gyallay Domokos író, a Kisfaludy Társaság tagja.

Elnöki bezáró.

Belépti díj nincs.

Önkéntes adományokat unitárius irodalmi célokra szívesen fogadunk.

IRODALOM.

Balázs Ferenc: „Bejárom a kerek világot“. Cluj-Kolozsvár, 1929. Furcsa egy náció vagyunk mi Csaba-ivadékok, vagy fogjuk rövidebben és egyszerűbben, unitáriusok: önfejű, bölcsködő, nyughatalatlan hangulatemberek. A világ végén lakunk, az Isten háta megett s istenismeretben és egyéb jóban (és rosszban) mégis mintha mindig elébb jártunk volna egy lófóvel nyugati véreinknél. Mi mondtuk ki a vallásszabadságot, nálunk kel kétszer fel a nap, mi „tagadtuk“ meg a Krisztust, mi vagyunk a korlátlan lehetőségek és a Manassé-romantikák klasszikus földje. Ime, a legújabb bizonyíték, a legfrissebb Manassé-romantika. Ösztöndíjjal kiküldjük Angliába Balázs Ferenc akadémitánkat. O a maga emberségéből még szerez hozzá egyet Amerikába. Ott „napszámoskodással és hangicsálással“ összegyűjti a kívánatos dollárokat s mert soha hátrafelé tekintgetni nem szeretett, ment előre, mindig előre igyekezett, — az igyekvésből világművi út lett. Nem első eset — teljesítménynek. De hiszen nem is erre pályázott, nem a romantikát kereste. A hétmérföldes csizmát csak akkor húzta föl, mikor meg is írta ezt a nem mindennapi vállalkozást. Ez már igazán romantika. A könyv a romantika. A legérdekesebb regénynél is érdekesebb és színesebb romantika, mert húsból és vérből való igazi regényhőse van, maga a szerző. Ahogy Balázs Ferenc két almával a két zsebében átsodálkodik e roppant kerek világon, az olyan regényesen szép, mintha Jókai álmodta volna. Nincs semmi yankee-íze. Nem kalandok, hanem lelki élmények teszik ezt az utat érdekessé. Nem is maga az út az érdekes, hanem inkább az, aki járja. Mert Balázs Ferenc nem a lábával, hanem hol a fejével, hol a szívével, de főleg a képzeletével járja a világot. Amit mond, amögött ott van az ember, minden szeretetreméltó erényével és fogyatkozásával. Mert ezekből tevődik össze minden egész ember. Balázs Ferenc is valami különös keveréke az álmodozó prófétának, a lánglelkű költőnek s a jószimatú és hiszemű, de jólértesültségében is felületes hírlapírónak. Ahogy és amin lelke-

sedik, abban sok bájos naivságú zöltség is van, de ahogy benyomásairól számot ad, az befejezett művészet. Magával ragad, mert úde, mert friss, mert tiszta, mint írójának a lelke. A szép, az igaz és a jó iránti rajongó szeretet lüktet ebben a szűz fiatal lélekben. Nem lehet meg nem szeretni. A nap napot, a szeretet szeretetet szül. Ha nem akarnók is, olvasnunk kell a könyvét, hogy lélekben hozzáidomulhassunk, hogy a világot járva, mi is érezzük vele együtt, mint nő és szépül meg velünk és nekünk is ez az örök nyomorúságra kárhoztatott szegény szerencsétlen világ. Bizony, bizony, csak a nemes lelkek önzetlenül tiszta idealizmusa válthatja meg. Olvasni kell Balázs Ferencet, hogy ebben a gondolatban megfürödhessünk. Igaza van egyik bírálójának, mikor klasszikus tömörséggel — a számból vette ki — így szűri le Balázs Ferencet: „Találkozásom volt a tiszta emberrel.“ Ha másért nem, ezért érdemes volt bejárni a világot.

És most engedje meg ez a tiszta ember, hogy azt is megmondhassam, mi nem tetszik nekem a könyvében. Nem akarok nagy port verni vele, de minthogy hazajövetelét megelőzve, Indiából az a hír jött annakidején Balázs Ferencről, hogy ott megtalálta és megismerte a kereszténység nélküli tiszta unitárizmust, ez után a beharangozás után nagyon kellemetlenül és bántóan hatnak a könyvében az ilyen sorok: „Jézust különben sem tartom olyan kivételesen nagy egyéniségnek. Eredetiségéhez kétség fér, ami pedig az életét illeti . . . semmi kivételesen kiváló nem jegyezték fel róla“, stb., stb. Nem meggondolatlan hányavetiségből éktelenkedik itt ez a lesajnáló elintézés s nem felelőtlen ember, unitárius teológus mondja. Hát ez az, ami nincs rendjén. Ne értsen félre senki. Nem máglyát akarok én rakni Balázs Ferenc alá. Attól se tartok, hogy Jézus kisebb, az unitárizmus nagyobb lett tőle, hogy valaki Jézust nem tartja nagy-nak. Szomorú dolog volna, ha a mi unitárius hitünk nem bírná meg a mindenkori igazat, a lelkiismeret szavát, a kategórikus imperatívust. A lelkiismeret szava Isten szava. Álljon félre az a Krisztus, aki nem állja meg előtte a próbát. Hadd jöjjön az új föld, az új ég, az új Krisztus, az új, a termékenyebb evangélium, ha a régi megfakult, vagy silánynak bizonyult. De vajjon silánynak bizonyult-e? Ezt Balázs Ferenc sem mondja, sőt minden porcikájával ezt az evangéliumot szolgálja. Mért üti hát a Krisztust? Mért nem akar nyájemberként a nyájához tartozni? Mért faricskál fából vaskarikát: gyökértelen, apagyilkos unitárizmust? Nem tudom, csak sejtem. Talán mert a „szabadságra megérett ifjak“ borából sokat ivott.

Mert fölégette maga mögött a multat, „hogy az apja fejére nőhesen.“ Mert „hátra nem, csak előre néz.“ Mert — ha az intervjúnak hinni lehet — ezidőszerint csak „Nyírót és Áronkát“ tartja olvasásra érdemesnek. Pedig hát mondhatnék én (csak harag ne legyen belőle, bántani senkit sem szeretnék) Áronkánál együgyűbb és egyben modernebb olvasmányt is Nyissa föl csak a bibliát s keresse föl Jakab apostolt. Ez a jámbor zsidó, Krisztus urunknak ez a tanulatlan szolgája, mindnyájunknál modernebb, radikálisabb és (nagyot mondok) unitáriusabb. (Vajjon ezért haragudott rá a nagy Luther?) Ez az öreg zsidó többek közt már azt is tudja, amit ma se tud minden unitárius, hogy t. i. az egyistenhit még nem elég az unitáriussághoz. Azért kérdi, tőlünk kérdi, unitáriusoktól: „Te hiszed, hogy az Isten egy? Jól teszed. Az ördögök is hiszik és rettegnek.“ (2:19.) Hogy mit értett rajta, tőle megkérdezheti Balázs Ferenc öcsémuram, ha majd találkoznak. Ha újra bejárja a kerek világot s Áronkáékon és az apjuk fejére nőtt liákon keresztül (kerek a föld!) újra odaér, ahonnan elindult, a Bibliához. A Bibliához. Ha azt forgatja, megérti? hogy nem érdemes csak előre nézni és szaladni, mert minden előreszaladás csak körben-szaladás, a kerge birka tánca. Mélyre is kell olykor-olykor nézni és magasra is. Titkok és meglepetések már csak itt vannak ezen a kurta-lélegzetű világon, az öregek taposta úton. Az örök emberi fájdalom legfenségesebb színjátéka hol van? A négy evangélistánál. S ott lép át az örökkévalóságba a Názáreti. Nem unitárius, ki szívében egyszer legalább le nem borult előtte. S nem találta még meg Istent, akinek nem személyes élnénye a hit, mint ama bibliai Saulusnak. Hogy Balázs Ferenc megtalálta, arról ő tetteivel adott már bizonyosságot. Mit kicsinyli hát Balázs Ferenc Balázs Ferencet?! Minek a pörsenések a tiszta emberen? „Magamban hordozom Isten tüzét, szünetlen buzgolkodván az ő útain. Székely ember: Istennek viselőse. Most és halálom órájáig úgy legyen!“ — Ugy legyen! Amen.

Pálffi Márton.

A székelykereszturi unitárius főgimnázium értesítője az 1928—29. évről. Szerkesztette Gálfalvi Samu igazgató.

A gondosan szerkesztett értesítő román és magyar nyelven számol be az 1928—29. iskolai év eseményeiről. A legjelentősebb esemény az, hogy *Barabás* Lajos, aki 53 évig volt az intézet érdemes tanára, 1928 szeptember 1-én nyugalomba vonult. Az értesítő sikerült arcképét hozza s néhány markáns vonásban ismerteti tanári és társadalmi működését. Adja Isten, hogy sokáig élvezze a jól meg-

érdemelt nyugalmat! Egyebekben az iskolai év nagyobb megrázkód-
tatás nélkül folyt le. Ez évben lépett életbe az új középiskolai tör-
vény, mely az ősi VIII. osztályos gimnáziumot VII. osztályúvá fej-
lesztette vissza. A tanárok az iskola keretében s azon kívül a tár-
sadméletben is élénk tevékenységet fejtettek ki. Az ifjúsági ön-
képzőkör vallás, román és magyar tagozattal szorgalmasan műkö-
dött. Valláserkölcsi állapot, fegyelem, egészségügy jó volt. Csécs
István földbirtokos, *Deák* Miklós lelkész és dr. *Demeter* Lőrinc f. ü.
gondnok tettek nagyobb alapítványokat. De ezeken kívül egyesek és
testületek figyelemreméltó jótékony adományokkal segítették székely
ifjainkat a tanulásban. A beiratkozott tanulók száma 162 volt, akik
közül 107 unitárius.

Uj ifjúsági lap. Az „Unitárius Egyház“ c. lap karácsonyi
számának mellékleteként a Balázs Ferenc, Lőrinczi László és Máthé
Sándor szerkesztésében új ifjúsági lap kér bebocsátást egyházi iro-
dalmunk berkeibe. Ez a melléklet tulajdonképpen előhírnöke a „Kéve-
kötés“ címen megindítandó s talán már meg is indult rendszeres if-
júsági lapnak. Mi nem vagyunk hívei a folytonos új meg új kezdések-
nek. A meglevő keretek hű és lelkiismeretes kitöltését tartjuk első fel-
adatunknak. Annál is inkább, mert csekély számunk és fogyatékos
anyagi erőink teljes mértékben igénybe vannak véve már eddig is.
De ha az ifjúság a mai keretek között nem találja meg a maga
munkamezejét s új barázdákba új magot kíván vetni, akkor szívesen
üdvözljük nemes törekvését, mert egyházi életünkben egyetlen szeg-
letnek sem szabad ugarban maradnia. A kiindulás biztatónak ígérkezik.

Ujabb német teológiai könyvek. A német teológiai iro-
dalom nagyon gazdag. A teológiai tudomány minden ágában szinte
nap-nap után jelennek meg egyes érdekes könyvek. Az 1929-ben
megjelent teológiai irodalom ismertetése igen nagy helyet s igen
alapos tájékozódottságot igényel. Tekintettel arra, hogy az erdélyi
unitárizmusnak jelenben a marburgi egyetem lutheránus teológiai
fakultásával van a legszorosabb kapcsolata a német teológiák közül,
így azt hiszem, hasznos szolgálatot végzek, ha egy rövid kis össze-
állításban ismertetem a fakultás rendes, rendkívüli és magántanárai-
nak legújabb könyveit.

K. Budde — az ószövetség és héber nyelv tanára. — *Jesaja's*
Erleben. Gotha. 1928. Hebräisches Schulbuch. 14. kiadás. Berlin.
1929. Számos fordítása és kommentára van az ószövetségi irodalom

egyres műveihez. — *J. Begrich* — ószövetség és héber nyelv. — Die Chronologie der Könige von Israel und Juda und die Quellen des Rahmens der Königsbücher. Tübingen. 1929. — *R. Bultmann* — újszövetség. — Geschichte der synoptischen Tradition. Göttingen. 1921. Die Erforschungen der synoptischen Evangelien. Gissen. 1925. Jesus. Berlin, 1926. Ez a könyv nem életrajz. Jézus tanításai vannak benne igen sajátos szempont szerint összefoglalva. A dialektikai teológia egyetlen Jézus-könyve. Der Begriff der Offenbarung im Neuen Testaments. Tübingen, 1929. — *A. Jülicher* — újszövetség. — Már nem tart előadásokat. Könyve, életének főmunkája: Einleitung in das Neue Testament, minden újszövetséggel foglalkozó teológus számára nélkülözhetetlen. E. Fascher magántanárral együtt most rendezi sajtó alá a hetedik teljesen átdolgozott kiadását. — *H. v. Soden* — újszövetség és egyháztörténelem. — Geschichte der christlichen Kirche. I—II. Leipzig—Berlin. 1919. Was ist Wahrheit? Vom geschichtlichen Begriff der Wahrheit. Marburg. 1927. — *E. Fascher* — újszövetség. — Die formgeschichtliche Methode. Gissen. 1924. A fiatal magántanárt a jenai egyetem meghívta rendes tanárának. — *H. Hermelink* — egyháztörténelem. — Katholicismus und Protestantismus vornehmlich in Deutschland. Gotha. 1926. — *G. Ficker* társszerzővel: Das Mittelalter. Tübingen. 1929. II. kiadás. — A gyakorlati teológia tanára, *K. Bornhäusser*: Die Bergpredigt. Versuch einer zeitgenössischen Auslegung. Gütersloh. 1927. Das Johannesevangelium. Gütersloh. 1928. — A gyakorlati teológiai tanszék másik tanára, *Fr. Niebergall*. Schian mellett a legjelentősebb német gyakorlati teológus. A mi szempontunkból azonban liberális felfogása kétségtelenül Schian fölé emeli. Könyvei közül csak egy néhányat említek fel: Praktische Theologie. I—II. Tübingen. 1918—19. Praktische Auslegung des Neuen Testaments. Tübingen. 1923. Praktische Auslegung des Alten Testaments. I—II. Göttingen. 1926. Lehre vom Religionsunterricht. Langensatz, 1926. Die moderne Predigt. Kulturgeschichtliche und theologische Grundlagen. Tübingen. 1929. — *R. Otto* — systematika. — Betegsége miatt nem tart előadásokat. Ma kétségtelenül a legnagyobb élő német teológus. Híres könyve: Das Heilige, 1917-ben Breslauban jelent meg. 1929-ben a 17—22. kiadás jelent meg. Minden európai kulturnyelvre és japánra is le van fordítva. Magyarra nincsen. West-östliche Mystik, Gotha. 1926. Naturalistische und religiöse Weltansicht. Tübingen. 1929. Aufsätze das numinose betreffend. Gotha. 1923. Indiens Gnadensreligion und das Christentum. 1930. — *M. Rade* — systematika. —

Glaubenslehre. I—II. Gotha. 1926—27. Szerkeszti a Christliche Welt c. kéthetenként megjelenő, 44-ik évf. levő folyóiratot, amelyik körülbelül a mi Unitárius Közlönyünknek felel meg. Terjedelme és tartalma természetesen sokkal bővebb és sokoldalubb. Ez az egyetlen lap, amelyik a novemberi Dávid Ferenc-ünnepségekről pár sorban megemlékezett. — *H. Frick* — systematika és összehasonlító vallástudomány. — Evangelische Liturgie. Göttingen. 1926. Das Reich Gottes in amerikanischer und in deutscher Theologie der Gegenwart. Giessen. 1926. Vergleichende Religionswissenschaft. Berlin. 1928. — *Th. Siegfried* — systematika. — Ebben az évben jelenik meg egy két kötetes dolgozata, melyben igen alapos tudással szál szembe a dialektikai teológiai irányzattal: Das Wort und die Existenz. I. Die Theologie des Worts bei Karl Barth. II. Die Theologie des Existenz bei Friedrich Gogarten und Rudolf Bultmann. — *G. Wünsch* — systematika. — Religion und Wirtschaft. Tübingen. 1925. Evangelische Wirtschaftsethik. Tübingen. 1927. Theologische Ethik. Berlin. 1928. — *Fr. Heiler* — vallástörténet és vallásbölcselet. — Legnevezetesebb könyve: Das Gebet. München. 1918. Der Katholicismus, seine Idee und seine Erscheinung. Christlicher Glaube und Indisches Geistesleben c. könyve egyik fejezetében a Brâhma Samâjhoz tartozó Rabîndranâth Tagore vallásbölcseleti nézeteit ismerteti. Die religiöse Bewegungen im römischen Katholicismus der Gegenwart. 1928. Luthers Bedeutung für die christliche Kirche. 1929.

Ezekből a könyvcímekből is láthatja mindenki, hogy milyen élénk tudományos élet folyik egy német egyetem teológiai fakultásán s itt igazán mindenki megtalálhatja azt a tudományát, amelyikben dolgozni akar. Legközelebb a dialektikai teológiai iskola legfontosabb munkáit s a velük foglalkozó irodalmat fogom egybeállítani.

Ferencz József, teol. akad. hallgató,

KÜLÖNFÉLÉK.

Br. P. Horváth Arthur a küküllői egyházkör 1929. évi közgyűlésén az új kultusztörvényről és az egyházi államsegélyről ezeket mondotta: „A büntető törvénykönyv rendelkezései, minden román állampolgárra alkalmazást nyernek, annak büntető szankciói alul senki ki nem bujhat, aki ellenük cselekedett, vétkezett. Ha ennek dacára a kultusztörvény ezenfelül büntető rendelkezéseket állapít meg a lelkészekkel szemben alkalmazandó céllal, úgy ez mindenestre csak egy különös cél érdekében történhetik.

Mert igazán nagyon különös, hogy éppen a lelkészeket kelljen a büntető törvénykönyvben, minden román állampolgárra egyaránt érvénnyel bíró rendelkezésein felül, büntetéssel fenyegetni, amikor a lelkészek már papi mivoltuk, nevelésük, hivatottságuk a békét és szeretetet hirdető szerepüknél fogva, különösen ilyen szempontból nem súlyosabb, hanem éppen ellenkezőleg, kiváltságos helyzetet kellene élvezzenek.

És ha ez ekként van, akkor ezen újabb büntető fenytések csak zaklató jelleggel bírhatnak és minden lelkésszel szemben mindannyiszor vehetők majd alkalmazásba, amikor ez a végrehajtó hatalomnak leginkább konveniálni fog. És én éppen attól tartok, hogy zaklatások terén fognak kisebbségi lelkészeink ezen törvény jóvoltából kiváltságos helyzetbe jutni.

Lelkészeinknek szép hivatása ezzel tetemesen meg van nehezítve, mert működésük rendőri felügyelet alá van helyezve. Rajtunk, a hiveken áll, hogy lelkészeink megnehezített hivatásuknak teljesítését és elbük helyezett ezen újabb akadály leküzdését tőlünk telhetőleg elősegítsük.

Szeretetünkkel, bizalmunkkal övezzük körül lelkészeinket és ezzel kölcsönözzünk nekik erőt, hogy hivatásukat mindezek ellenére, mint eddig, úgy ezentul is rendítetlenül és lelkiismeretesen teljesíthessék.

Kisebbségi iskolák segélye címen, gyorssegély elnevezése alatt, juttatott az állam az összes kisebbségi iskolák számára 25, azaz mondva és írva huszonötmillió leit. Nincs tudomásom arról, hogy ezen összeg tényleg ki is lett volna fizetve, de ha azt kézhez is vesszük, úgy meg kell állapítsuk, hogy ez oly csekély összeg, amely legcsekélyebb mértékben sem áll arányban azon kulturszolgálatokkal, amelyeket kisebbségi iskoláink az állam érdekében, az állam helyett teljesítenek. Ilyen kis összegben nyújtott segély korántsem szolgál-

tatja a kisebbségi iskolák fenntartásához szükséges eszközöket. Mindaddig, míg a kisebbségek által fizetett adónak megfelelő arányos része nem adatik be ezen célra rendszeresen az állami költségvetésbe, addig minden ilyen akciót, csak politikai célt szolgáló eszköznek tekinthetünk“.

Nyugalomba vonult lelkészek. A folyó évi január 1-vel nyugalomba vonultak: *Kisgyörgy Sándor* vargyasi lelkész 53, *Németh István* torockói lelkész 47, *Osváth Gábor* úrmösi lelkész 42 évi szolgálat után. *Raffaj Zsigmond* verespataki lelkész április 1-én válik meg a tényleges szolgálattól 44 évi szolgálat után. Mindenik ismert név egyházunk közéletében. Mindenik buzgó és hű munkása volt az Ur szőlőjének.

Az unitárius lelkészi állás nem ad külső díszet, gazdagságot és tekintélyt. Különösen abban az időben, amikor a most elvonuló szolgatársaink vették vállalkra először a palástot, elfeledett és lekicsinyelt pálya volt a papi pálya. Akik itt keresték boldogulásukat, azokat valóban a lelki vágy és hivatásérzet vonzotta ide; mert más tereken sokkal kecsgetetőbb pálya is nyílhatott volna előttük. És mégis ide jöttek, mert hallgattak a lélek szavára. Ez a lélek vezérelte és vitte hosszas szolgálataik alatt, amikor jutalomra nem számítva, hirdették szóval és cselekedettel az evangélium hamisítatlan ígéit népünk javára és Istenünk dicsőségére, hogy beteljesedjenek rajtuk a próféta szavai: „Mily szépek a hegyeken az örömmondónak lábaj, aki békességet hirdet, jót mond, szabadulást hirdet, aki ezt mondja a Sionnak: uralkodik a te Istened“. (Ésaiás 52 r. 7 v). Ez a munka Istennek tetsző munka, aki bármiként ítéljen a világ, bizonyára megjutalmazza ama szolgálát, akik hiveknek találtattak.

Ennek a jutalmazó Istennek örökdő gondviselése és áldása kísérje érdemes, öreg szolgálát a nyugalom napjaiban s aki a tavasz virágzásában s a nyár gyümölcsözésében segítette, az adjon nekik még hosszas és verőfényes őszi napokat. Az unitárius egyház kitüntetésekét nem adhat, de lelkiismeretük nyugalomában találják meg azt, ami drágább kincs e világ minden hiábavalóságánál.

Itt említjük meg, hogy *Ürmösy József* homoródszentpáli lelkész újévtől kezdve szintén lemondott ezen állásáról, melyet 25 éven keresztül annyi buzgósággal és sikerrel töltött be. Egy évre ideiglenes minőségben egyházunk központi közigazgatásánál, mint püspöki titkár és számvevő, nyert alkalmazást, ahol bő alkalom kínálkozik gyakorlati tudása és tapasztalatai értékesítésére.

Channing emlékünnepe. Az E. K. Tanács elrendelte, hogy a f. évben Channing születésének 150-ik évfordulója alkalmából egyházközségeinkben felolvasó emlékünnepelemek tartassanak, melyeknek célja az, hogy a kiváló amerikai apostol fennkölt és nemes szelleme újítottassék fel a mai nemzedék lelkében. Valóban nem tudunk elég hálát adni az isteni gondviselésnek, hogy a Dávid Ferenc emlékezetének megelevenítése után ismét egy ilyen áldott alkalmat adott nekünk, amelyen ihatunk az örök élet vízből s megenyhíthetjük szomjas lelkünket. Mert a Channing neve és szelleme olyan a mai kor emberére nézve, mint az oázis a pusztában tikkadozó vándorra. Aki hitében csüggedez, akinek eszményei elhomályosultak, aki az egy Istent a maga igazi főnségében, az embert a maga méltóságában akarja látni; aki bele kíván merülni az igazi keresztényi szellem mélységébe és szépségébe; aki a lelki szabadság fennkölt védelmében s a lelki ország örök szépségeiben óhajt gyönyörködni: az olvassa el azokat az evangéliumi igéket, amelyek minden egyes művéből, mint dúsan buzgó forrásból, áradnak reánk. Világosság forrásai azok a mi sötétben botorkáló lelkünknek. Isteni kijelentésképpen hatnak korunk földhöz ragadt sivár világában. Vajha ez az apostoli szellem megtermékenyítene a mi elfásult lelkünket.

Gyallay Pap Domokos a Kísfaludy Társaság tagja lett. Örömmel jegyezzük fel ezt a tényt, amely méltó megnyugvást keltett az egész erdélyi magyarság közvéleményében, mert ebben az önzetlen, becsületes munka nyert elismerést. Gyallay Pap Domokos a „Magyar Nép“ c. lap megteremtésével és kitűnő szerkesztésével közel férközött a lelkekhez. Olyan időben vállalta a nép vigasztalását, tanítását és vezetését, amikor az a legelhagyottabb és legcsüggedtebb volt. Azóta hétről-hétre oktat, buzdít, lelkesít és irányít. Ma népünk áhítattal hallgatja beszédét s szívből vallja lelki vezérének. De e mellett novelláival, regényeivel annyira meghódította az intelligens közönséget is, hogy az méltán emlegeti nevét a legkiválóbb magyar írók között. A mi örömünket fokozza az a tudat, hogy Gyallay unitárius s Kriza János költő püspökünk óta közülünk ő részesült ebben a kiténtetésben. Az Unitárius Irodalmi Társaságnak kezdet óta tagja. Innen indult el arra a szép írói pályára, amely azóta annyi sikert és dicsőséget szerzett neki. Első nagyobb művét, az „Ősi rögön“ c. novellás kötetének a megjelenését avval segítette elő Társaságunk, hogy belőle 100 példányt előre megvásárolt. Hirnevét ez a mű annyira megalapozta, hogy azóta minden művén kapva-kap az olvasó közönség. Mi további gazdag termékenységet és szebbnél-szebb sikereket kívánunk szeretett barátunknak.

Brassai a Pantheonban. A magyar kultuszminiszter megbízta *Istók János* ismert székely szobrászt, hogy készítse el Brassai Sámuel volt kolozsvári egyetemi tanár és országos hírvű tudós plakettjét. A jeles művész, amint egy intervju keretében kijelentette, — most dolgozik a domborművön, amely tavaszra bronzba öntve készen is lesz. A plakettet Szegeden a nagy templommal szemben levő árkádok alá helyezik a legkiválóbb magyar tudósok dombor-

művű képével együtt. Nagy örömkre szolgál, hogy ilyenformán a mi Brassaink is bejut az új magyar Pantheonba, amelyben nála méltóbb helyet alig foglalhatna el valaki.

A Királyhágómelléki Református Egyházkerület 1929 december 5-én, Nagyváradon tartott közgyűléséből a következő üdvözlő iratot küldötte utólag a Dávid Ferenc-emlékünnepe alkalmából: „Egyházkerületünk a magyar protestáns zmus történetében örökre emlékeztetés 1569-iki disputa színhelyén: Nagyváradon tartott közgyűlésében veszi tudomásul, hogy a kálvinizmus egykori nagy ellenfelének: Dávid Ferenc unitárius püspöknek mártír-halála évfordulóját az unitárius egyház kegyeletes emlékezések között ünnepelte meg. S a vallásszahadság bajnokának emléke előtt midőn maga is tisztelettel meghajlik, erről az Unitárius Egyházat jegyzőkönyvi kivonaton értesíti.“ Kiadta: Csernák Béla s. k., egyházkerületi főjegyző.

Vallásüldözés Oroszországban. Alig, hogy a mexikói vallásüldözések véget értek, már is az orosz szovjet-kormány hasonló eljárásairól érkeznek szomorú hírek. A szovjet-kormány állítólag indexre vette a bibliát, a koránt és a talmudot, mint a világ legveszedelmesebb könyveit. Emellett elhatározta volna az összes templomok bezárását. Alig tudjuk elképzelni, hogy egy kormány ilyen öngyilkosságra vetemedjék. Mert hiszen vallási téren, ha itt-ott tapasztalhatók is káros kilengések, de azért a benne levő gazdag erkölcsi értékek nélkülözhetetlenek minden államra nézve. Irott parafrasokkal és terrorral, erkölcsi alapok nélkül, csak fővényre épít a szovjet-kormány, melyet az idő áradata hamar elmos. Az angol parlament megdöbbenéssel foglalkozott az orosz-kérdéssel s a canterburyi érsek felszólalására a kormány sürgős közbelépését kérte.

Gyász hírek. *Dr. Ürmössy Sándor* ügyvéd, takarékpénztári jogtanácsos, életének 53-ik, házasságának 20-ik évében, január hó 14-én tragikus körülmények között váratlanul elhunyt Kolozsvárt. Vidám, derült kedély világa aludt ki hirtelen s nemes és érzékeny lélek szállt el a gyarló földi hüvelyből. Ürmössy Kálmán ny. táblabíró testvérét s *Dr. Pázsint Mihály* lelkész sógorát gyászolja az elhunytban. — *Borbély György* ny. áll. főgimnáziumi tanár február 8-án, életének 70-ik évében hosszas betegeskedés után Zalaegerszezen meghalt. Tordai főgimnáziumunknál kezdette pályáját. 36 évig állott a magyar közoktatásügy szolgálatában. Nemes, puritán jellemű ember volt s ilyen ifjakat kívánt nevelni, akik a mult nemes hagyományaihoz ragaszkodjanak, de a jövőért dolgozni tudjanak. Emléke áldott. — *Dr. Kis-Solymosi Simó Zsigmond* orvos f. évi február 19-én 68 éves korában, házassága 41-ik évében Nyárádszeredán meghalt. A fennkölt gondolkozású és nemesen érző orvos emlékét sokan kegyelettel őrzik, köztük *Simó Pál*, jószágfelügyelőségünk volt elnöke, aki testvérét gyászolja az elhunytban.

Nyilvános nyugtázás

a Keresztény Magvetőre az utóbbi nyugtázás óta történt
fizetésekről.

Dr. Szolga Ferenc (1923—25 részlet) 200, Nyárádgál-
falva (1929) 300, Punguc Ágnes (1929) 100, Sepsiszentgyörgy
(1929) 300, Fülöp Zoltán (1929) 166, Küküllőszéplak (1925—
1928) 700, Simén Domokos (1929) 166, Karácsonfalva (1929
—30) 600, Bálint Albert (1928) 200, Gyepes (1926—28) 250,
Jánosfalva (1929) 300, Sigmond József alapítódíj 200, Homo-
ródkeményfalva (1928—29) 500, Péter Sándor (1930) 250,
Csekefalva (1927—29) 600, Sebe Ferenc (1925—27 részlet)
300, Gyulai Árpád (1927—29) 700, Korond (1923—1925
részlet) 300, 50 lelkésztől 1929 IV. negyedi kongruából 3470,
dr. Szolga Ferenc (1925—26 részlet) 200, Pálfi Ákos (1925
—26 részlet) 100, Árkosi Béla (1930) 300, Unitárius teol.
akad. (1930) 300, dr. Abrudbányay Géza (1924—26) 400,
Homoródalmás (1930) 300, Lőrinczy István (1930) 250,
dr. Ferencz József (1927—28) 200, dr. Mikó Lőrinc (1929)
300, dr. Mikó Imre (1924—26 részlet) 300, dr. Bernád Ágoston
(1922—24) 200, dr. Csutak Mihály (1929) 300, dr. Gyergyay
Árpád (1924—29) 1100, dr. Gspann Károly (1929) 300,
dr. Jancsó Ödönné (1927—28) 400, dr. Kauntz Józsefné
(1927—29 részlet) 500, dr. Rozenberger Mór (1927—29)
700, dr. Váradi Aurél (1929) 300.

Tisztelettel kérem a hátralékok befizetését, az 1930. évi
előfizetések megújítását, hogy a Keresztény Magvető is köte-
lezettségének eleget teheszen.

Hadházy Sándor,
pénztárnok.

